

Pärmen:
Rådjur. Kimo, Oravais
2012 © Håkan Eklund.

Skärgård

Nr 2-2013, årgång 36

Tema: Från Okavango till Kuggom

Tidskrift utgiven av Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi (SIÅA) för presentation av aktuell skärgårdsforskning samt diskussion kring frågor som rör skärgården och våra svenska kustbygder.

Webbsida: www.skargard.fi

Ansvarig utgivare: SIÅA

Redaktör: Håkan Eklund,
e-post: hakan eklund@abo.fi

Tfn: +358 (0)50 5672 213,

Fax: +358 (0)2 215 4943.

Postadress: Arken, Fabriksgatan 2G,
20500 ÅBO, Finland.

Tryck: Fram, Vasa

Layout: Peter Siegfriids

Ombrytning och produktion: Christer Bergman

Tidskriften Skärgård utkommer med 4 temainummer per år.

Årsprenumeration (fortlöpande) kostar 40 € i Finland och 46 € utomlands. Lösnummer 14 €.

Prenumerationer via www.skargard.fi
eller Anita Julin, tfn: (02) 215 4944, e-post:
anita.julin@abo.fi, eller redaktör Eklund.

Ledningsgruppen för SIÅA

Utbildningsplanerare Nina Söderlund,
suppl. vicedirektör Tina Engblom.

Professor Jan-Åke Törnroos,
suppl. kommundirektör John Wrede.

Professor Kjell Andersson,
suppl. intendent Kasper Westerlund.

Docent Mikael von Numers,
suppl. professor Marko Joas.

Koordinator Katja Bonnevier,
suppl. utvecklingschef Gunilla Granberg.

Byaombud Pia Prost,
suppl. skärgårdsombudsman Tapio Penttilä.

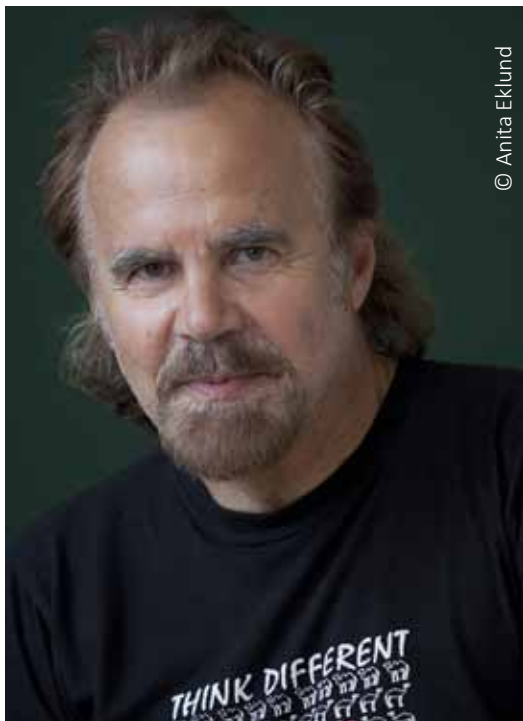
Studerande Amanda Enberg,
suppl. vuxenstud. Charlotte von Haartman.

© 2013 Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi

ISSN 0356-9381

Inledarens rubrik

Anita Eklund

Vattenvården - en utmaning för kustkommunerna

TEXT: MARIA SÖDERSTRÖM

Moderna metoder att sköta vattenvården i våra kustregioner dryftades på det årliga skandinaviska miljöseminariet på Yrkeshögskolan Novia i början av februari. Miljövårdstjänstemän och sakkunniga från olika delar av Svenskfinland sammanstrålade i Raseborg för att lyssna till experter och för att diskutera gemensamma utmaningar. Värd för seminariet var denna gång projekt KRAV, som utvecklar ett verktyg för avloppshantering och vattenvård i kommunen (se skild ruta).

Professor Alf Norkko skärskådade i sitt inlägg Östersjöns nuläge och syrebristens ekologiska konsekvenser. Han berättade att vårt inre hav just nu upplever en nästan maximal syrebrist. Fenomenet, som kallas hypoxi, inträffar vid mindre än 2 ml syre per liter vatten och är ett växande globalt problem. För den som vill fördjupa sig i ämnet rekommenderas WWF:s publikation *Breathless Coastal Seas*, som finns på nätet.

HELCOM, som noggrant följer med situationen i Östersjön, har beställt en undersökning gällande läget av projekt TARGREV. Resultaten, som kommer att publiceras senare i år, visar bland annat att Bottnhavet är i bättre skick än det övriga Östersjön. I vårt inre hav har klorofyllhalten stigit i minst 40 år och siktdjupet minskat.

På Helcoms eutrofieringskarta från 2010 syns mycket rött. Eutrofieringen är utbredd och biodiversiteten har minskat som en följd av detta. Här

är näringsbelastningens onda cirkel en stor blick i dramat. På grund av syrebrist nära botten frigörs mycket fosfor därifrån, även om tillförseln av ny fosfor från land åtminstone ställvis har minskat. I Östersjön har enligt uppskattningar av experter hela 65 000 km² drabbats av allvarlig syrebrist. Detta kan jämföras med Danmarks yta, som uppgår till 43 000 km².

ÖSTERSJÖNS PROBLEM är gamla. Problem började uppträda då kusterna runt Östersjön befolkades och plogen togs i bruk. Omfattningen av problemen är dock mycket större idag än tidigare. Införandet av konstgödsel på 1950-60-talet blev också en stor förändring till det sämre.

Daniel Conley har tillsammans med andra forskare utfört en stor studie om syremängderna i kustnära områden runt Östersjön. Resultaten publicerades år 2011 i form av artikeln *Hypoxia is increasing in the Coastal Zone of the Baltic Sea*. Problemet med grav syrebrist visade sig vara betydligt värre än man trodde. Detta stöds också av Mikaela Ahlmans och Antti Lappalainen översikt över syreläget vid Finlands sydkust. Artikeln, som fått namnet *Uudenmaan rannikkovesien tila huolestuttava – myös kalojen elintila on kaventunut*, koncentrerar sig på de kraftigt sjunkande syrehalterna och hur detta i oroväckande grad påverkar eutrofieringen av kustvattnen.

VATTENDRAGSFROSKAREN Ralf Holmberg från Västra Nylands vatten och miljö har inflikade att kopplingen mellan syrebrist och fosfor syns väldigt bra i Pojoviken, där föreningen regelbundet utför obligationskontroller.

Professor Norkko konstaterade vidare att mängden syre och antalet bottendjur går hand i hand. Fiskarna kan fly till mer syrerika förhållanden, men det kan många av bottendjuren inte. I studien, *Benthic diversity gradients and shifting baselines: implications for assessing environmental status*, utförd av Anna Villnäs och Alf Norkko visade det sig finnas mycket färre arter på bottenarna än vad man kunde förvänta

▲ Eutrofiering syns också längre ut till havs. © Mikael Kilpi.

sig utgående från saliniteten. I syrefria förhållanden urlakas både kväve och fosfor från bottensedimenten och eutrofiering är ett faktum.

BOTTENDJUREN har en nyckelposition i havets ekosystem. Norkko berättade att man på Tvärminne zoologiska station har försök på gång med fältmanipulering för att kunna förstå processerna. Då ett område gjorts syrefritt märks tydliga försämringar redan efter 3 dygn, medan direkt krasch i systemet kunde uppträda redan efter en vecka. Bottendjuren klarar inte av att hålla andan så länge som man trott!

En intressant lösning kan kanske komma i form av den i våra vatten nya arten, den amerikanska havsborstmasken *Marenzelleria*, som lever i havsbotten och transporterar ner syre i sedimentet. Modellerings visar att sediment med mycket mask kan binda tre gånger mer fosfor än Stockholms förbättrade avloppsvattenrening! Mer om detta finns att läsa i en rätt ny artikel, Norkko Joanna et al (2012) *A welcome can of worms? Hypoxia mitigation by an invasive*

species. Global Change Biology, 18: 422-434.

Norkko hänvisade här också till Helcoms Baltic Sea Action Plan, som starkt betonar att lokala åtgärder är viktiga för att minska närsaltsutsläppen. De måste minska, annars kommer syrebristen att fortsätta öka. Detta är ännu mera akut i kustnära områden än längre ute till havs. Här kan alltså Yrkes högskolan Novias projekt KRAV göra en viktig insats (se skild ruta).

SPECIALPLANERARE Vincent Westberg från Södra Österbottens NTM-central belyste hur man sköter vattenvårdsplanering och samarbete i Västra Finland. Det västra vattenförvaltningsområdet, som täcker området Kumo älv-Skärgårdshavet-Bottenhavet, involverar 5 NTM-centraler, 141 kommuner och 6 samarbetsgrupper. Vattenförvaltningen planeras i 6 års cykler.

Ett system för klassificering av vattendragen enligt ekologisk och kemisk status från år 2008 hittas på miljömyndigheternas hemsida, www.miljo.fi/vat-

tenkvalitet. Där finns bland annat ytvattenstatusen för hela Finland från perioden 2000-2007. I Östernbotten utgör de sura sulfatjordarna ett specialproblem som ger dålig kemisk status. Dräneringsvatten från sura sulfatjordar har ett mycket lågt pH som gör att tungmetaller, såsom kvicksilver, nickel och kadmium frigörs.

En stor del av vattenförekomsterna har sämre status än god, vilket är den status som eftersträvas till år 2015 enligt vattenramdirektivet. God status skulle förutsätta bland annat minskad belastning av närsalter och fast substans, minskad sur belastning och metallbelastning, syrerika bottnar samt bättre levnadsförhållanden för fisk, kräfter och andra organismer.

ÅTGÄRDER behövs för alla sektorer. De diffusa källorna för utsläpp av närsalter utgör det största problemet, dvs jordbruket och glesbygden. Men problematiska är också vissa belastande punktkällor, vattenreglering som tömmer vattendrag till vintern, åtgärder i sura sulfatjordar, skogsbruk och torvtäkt, för att nämna några.

Westberg berättade att det finns flera åtgärdsprogram för det västra vattenförvaltningsområdet. Ett jättearbete har gjorts för att fastslå vilka åtgärder som kan påverka vilket vattendrags status. Man jobbar sektorvis för att försöka komma åt problemen.

INOM samhällssektorn har reningsverken centraliserats och förbättrats. Mängden överföringsledningar har också ökat. I glesbygden är dock avloppsvattenfrågan ännu till stora delar oskött, då fastighetsvisa investeringar inte har kommit igång. Inom jordbruket har hanteringen av näringsutsläpp förbättrats tack vare miljöstöd, medan utbyggnad av våtmarker stöter på stort motstånd i Östernbotten. En glädjande sak gällande byggnation i vattendrag är att fler fiskvägar verkar var på kommande.

Westberg var dock pessimistisk gällande utsikterna att nå god status i vattenförekomsterna till år 2015. De behövliga åtgärderna framskrider för långsamt, bl a för att finansieringen är helt otillräcklig. Att förverkliga nuvarande åtgärdsförslag skulle kosta ca 8,8 Mrd, medan man fått ca 100 milj. Westbergs recept lyder att man i regionen borde välja vilka vattendrag som ska prioriteras med de pengar som finns, hellre än att försöka jobba över hela linjen. Europeiska kommissionen tycker däremot att

man ska jobba brett.

Det som hittills uppnåtts i vattenvårdsarbetet är framför allt att de deltagande parterna fått en enhetlig bild av problematiken samt att miljömål och åtgärdsplaner uppgjorts.

TILL DE SAMLADE miljötjänstemännen var Westbergs budskap att kommunerna har en viktig roll i vattenvården. Kommunerna kan förverkliga åtgärder i planerna, övervaka miljötillstånd samt gärna arligen följa upp hur vattenvårdsåtgärder förverkligas. De kommunala tjänstemännen står ju för lokal-kännedom och kan ha värdefulla åsikter om hur åtgärder på kommunens område ska prioriteras. Även projekt kan sättas igång för att genomdriva vissa förbättringar.

Samarbete med olika parter mycket viktigt i det lokala och regionala arbetet. Detta var alla seminariedeltagare rörande eniga om. Det behövs fler involverade och fler som drar åt samma håll för att skydda våra gemensamma kustområden. ♦

Artikelförfattaren

Maria Söderström är lektor i miljöplanering vid Yrkeshögskolan Novia

Adress: Raseborgsvägen 9, 10600 Ekenäs
Tfn: +358 19 224 8250, +358 44 762 3750
e-post: maria.soderstrom@novia.fi

Läs mer:

Ahlman, M. & Lappalainen, A. 2012. Kalojen elintila kaventunut Uudellamaalla: Rannikkovesien tila huolestuttava. - Uudenmaan ELY-keskus, Näkymiä/Syyskuu 2012. <https://www.doria.fi/handle/10024/78732>

Conley, D. 2011. Hypoxia is increasing in the Coastal Zone of the Baltic Sea. – Environmental Science and Technology, 2011, 45 (16), pp 6777–6783 <http://www.balticsea2020.org/english/bibliotek/32-eutrophication/184-hypoxia-is-increasing-in-the-coastal-zone-of-the-baltic-sea>

Finlands miljöcentral 2008. Ytvattmens ekologiska och kemiska status. <http://www.miljo.fi/default.asp?contentid=286596&lan=SV>

Norkko J, Reed D, Timmermann K, Norkko A, Bonsdorff E, Gustafsson B, Slomp C, Conley D 2012. A welcome can of worms? Hypoxia mitigation by an invasive species. Global Change Biology, 18: 422-434.

Villnäs, A., & A. Norkko. 2011. Benthic diversity gradients and shifting baselines: implications for assessing environmental status. Ecological Applications 21:2172–2186. <http://dx.doi.org/10.1890/10-1473.1>

WWF 2008. Breathless Coastal Seas. http://www.wwf.se/source.php/1183906/wwf_breathless_coastal_seas_engl.pdf

Projektet KRAV - miljöinformation i Raseborg

TEXT: HEIDI EKHOLM

Projekt KRAV är ett utvecklingsprojekt som klassificerar vatten- och markområden i Raseborg för att utveckla ett verktyg för avloppsvattenhantering och vattenvård och som drivs av Yrkeshögskolan Novia på forsknings- och utvecklingsenheten i Raseborg i aktivt samarbete med Raseborgs miljöbyrå.

Behovet av ett dylikt projekt har uppstått både från den förändrade förordningen om behandling av hushållsavloppsvatten i områden utanför avloppsnätet (209/2011), vilken betonar kommunernas uppgift att identifiera känsliga områden med tanke på reningskrav, samt från Finlands målsättning för vattenskydd och vattenvård, som har sin grund i EU:s ramdirektiv för vatten. Projektet finansieras av den europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling via föreningen Pomoväst r.f. Tidtabellen för projektet är 1.9.2011 - 31.12.2013.

PROJEKTETS fulla namn "Klassificering av mark- och vattenområden i Raseborg – ett verktyg för avloppsvattenhantering och vattenvård" berättar i ett nötskal om vad projektet sysslar med. Vi utvecklar ett klassificeringssystem som utgående från geografiska, hydrologiska och ekologiska faktorer klassificerar mark- och vattenområdena i kommunen Raseborg. Klassificeringen visar vilka områden som är känsliga eller mindre känsliga för t ex utsläpp av avloppsvatten eller muddring. Klassificeringen utgör grunden för den slutgiltiga zoneringen av kommunens markområden enligt känslighetsgrad. Olika utformade kartmaterial, klassificeringen och den resulterande zoneringen utgör det verktyg som projektet arbetar fram. Verktyget kan sedan användas av tjänstemän i beslutsfattandet, av fastighetsägare som planerar avloppsreningsystem och av andra intressenter. Projektet utvecklar en metod och en modell för hur liknande verktyg kan byggas upp av exempelvis andra kommuner.

ALL BEARBETNING och analys av material och data i projektet görs i GIS (geografiska informationssystem). Fördelarna med att behandla miljöinformation i GIS är många, men den främsta fördelen är att man samtidigt kan beakta olika faktorer som påverkar ett visst område. Lämplighet för ett visst avloppsvattensreningsystem är beroende av bl a närhet till strandlinje, eventuell höjning av vattenståndet, förekomst och närhet till grundvatten samt jordmånstyp. Alla dessa faktorer kan man för en enskild fastighet begrunda samtidigt med hjälp av en GIS-karta.

I projektet kommer vi främst att använda oss av befintlig geografisk och miljöinformation om kommunen. Under projektets gång har det visat sig att det finns överraskande mycket fri information att tillgå. Från miljö- och geoinformationstjänsten OIVA (www2.ymparisto.fi/scripts/oiva.asp), som den finländska miljöförvaltningen upprätthåller, kan man hitta information om t ex vattenkvalitet, grundvatten- och naturskyddsområden, markanvändning och ekologiskt status av ytvatten. I projekt KRAV kommer vi att använda oss av redan utförda klassificeringar. För sådana vattenförekomster som inte hittills har klassificerats ämnar vi utföra klassificeringen i enlighet med Finlands klassificeringsmetod i den mån vi har tillräckligt med data för att göra det.

DESSUTOM kommer vi också att använda oss av information som andra forskningsprojekt arbetat fram. Som ett exempel kan nämnas det nyss avslutade EU finansierade (Central Baltic Interreg IVa) NANNUT -projektet, som forsknings- och utvecklingsinstitutet Aronia fungerade som huvudman för. I NANNUT -projektet undersöktes bl a undervattensnaturen i Bromarv samt grunda havsvikar i Ekenäs skärgård och detta forskningsmaterial ämnar KRAV använda.

Projekt KRAV kommer på ett vis att föra samman information om miljön i Raseborg och presentera det i ett format som lättare kan användas av dem som planerar och gör beslut om åtgärder gällande avloppsvattenhantering och annan vattenvård. På det sättet hoppas vi att den miljöinformation som finns för Raseborgs kommun effektivare kan tillämpas för att styra kommunen mot en hållbar utveckling. ♦

Artikelförfattaren

Heidi Ekholm är projektledare KRAV vid enheten för forskning och utveckling, Yrkeshögskolan Novia

Adress: Raseborgsvägen 9, 10600 Ekenäs
Tfn: +358 44 449 8438

e-post: heidi.ekholm@novia.fi

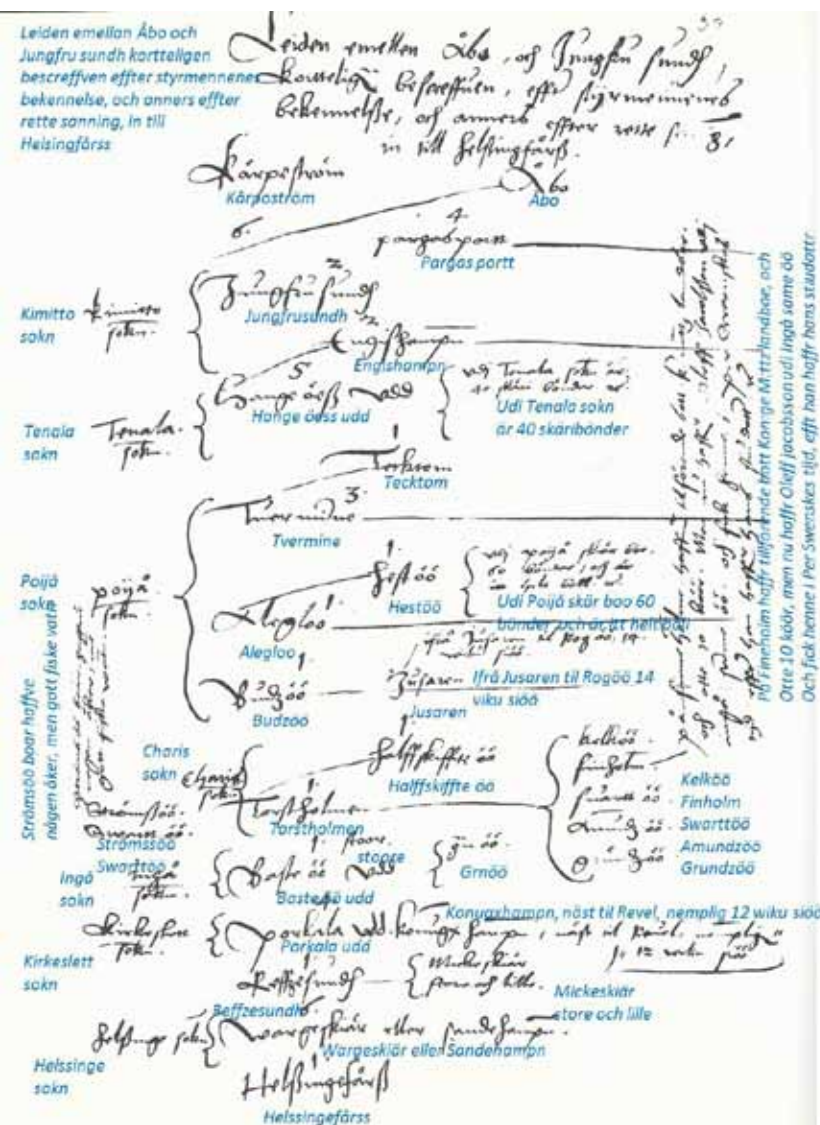
Farleden Åbo – Helsingfors på hertig Johans tid

TEXT: ANDERS MOLIIS-MELLBERG

U ngefär 300 år efter att kung Valdemars segelled beskrivits i det danska itinerariet fattar Jakob Teit pennan för att teckna ner beskrivningen av en annan farled, denna gång den mellan Åbo och Helsingfors. För detta ändamål använder han en ledig sida i sin bok *"Klagomålsregister över Finlands adel"*, som han arbetar med år 1556, samma år som Gustav Vasas son Johan blir hertig av Finland.

Jakob Teit är en officersson från Tetom i Pernå, som med biskop Martin Skyttes hjälp fått tillfälle att studera i Tyskland och sedan tagit tjänst hos Gustav Vasa.

ÅR 1555 RESER HAN med kungen till Finland och får uppdraget att skriva en rapport om alla oegentligheter som adeln i Finland påstås ha gjort. Detta resulterar i en nästan trehundra sidor lång skrift, som förutom klagomålsärenden innehåller en mängd an-

◀ Jacob Teits farledsbeskrivning med textförtydliganden. Arkivverkets Digitalarkiv

teckningar om släktskap, orter och diverse ruttor till lands och sjöss. Skriften finns att läsa på Arkivverkets hemsida, men är svårläst för ovana ögon. Lyckligtvis har Kustavi Grotenfelt år 1894 utgivit en tryckt tolkning av den.

Jakob Teits farledsbeskrivning har rubriken *"Leiden emellan Åbo och Jungfru sundh kortteliden bescreffen efter styrmennenes bekenneelse, och annars efter rette sanning, in till Helsingfårs"*. Texten ryms på en enda helsida, och den innehåller en kedja av aderton hamnar mellan Åbo och Helsingfors

Hamnarna är alla identifierbara och uppräknade i rätt ordningsföljd. De är inritade i ett sicksackmönster, som inte motsvarar de geografiska förhållandena, utan snarare ser ut att vara ett sätt att spara utrymme på pappret. Till vänster om hamnarna anges deras sockentillhörighet, och till höger har Teit skrivit kompletterande detaljer om vissa orter och deras bebyggare.

AVSTÅNDEN mellan stationerna är angivna i veckosjöar precis som det danska itinerariet. Däremot är avståndsnoggrannheten här betydligt sämre än i det äldre dokumentet. Det verkar faktiskt som om man använt tre olika mått i beskrivningen. Avståndsangivelserna från området mellan Åbo och Jungfrusund, som enligt rubriken är *"efter styrmennenes bekenneelse"*, följer det gamla itinerariets mått 4,4 sjömil per veckosjö, men avstånden mellan de övriga hamnarna från Jungfrusund till Helsingfors, angivna *"efter rette sanning"*, använder ett veckosjömått som varierar mellan 3 och 4 sjömil. Randanmärkningarna om avståndet från Porkkala till Reval, 12 veckosjöar, och från Jussarö till Rågö, 14 veckosjöar, skulle för att stämma med verkligheten förutsätta en veckosjölängd kortare än tre sjömil, och verkar inte vara baserade på tillförlitliga källor.

UNDER DE TREHUNDRA ÅR som förflutit sedan det danska itinerariets tillkomst har mycket hänt. Danskarna har för länge sedan dragit sig tillbaka från Reval. Deras anhängare är visserligen ännu i början av 1500-talet en maktfaktor i Finland, och de försvarar bland annat år 1523 Åbo slott mot Gustav Vasas trupper, men deras gamla segelled i yttre skärgården har förlorat sin betydelse. Södra Finland har gradvis koloniserats av inflyttare från Sverige, och inomskärsfarleden från Åland via Åbo till Viborg har därigenom utvecklats till en viktig transportled inom Svea rikes östra rikshalva.

I mitten av 1500-talet befinner sig Gustav Vasa på höjden av sin makt. Han har utnyttjat reformationen till att avskaffa den katolska kyrkans inflytande, och samtidigt passat på att konfiskera dess egendomar. Nu vänder han sig emot adeln i Sverige och Finland och börjar systematiskt dra tillbaka frälsegods och andra friheter som denna samlat på sig under flera århundraden av svagt kungavälde.

GUSTAV VASA har besökt Finland på 1530-talet och vistats både på Åbo och på Raseborgs slott, men troligen inte då besökt de östra delarna av riket. År 1554 utbryter dock oroligheter vid den ryska gränsen, och dessa eskalerar under det följande året. Gustav seglar därför 1555 till Finland och anländer i augusti till Viborg för att under ett par månader personligen övervaka försvarsåtgärderna, innan han förflyttar sig i till Åbo. I januari 1556 anfaller tsar Ivan den förskräckliges trupper Viborg och belägrar staden under några veckor, men slås sedan tillbaka. Vapenstillestånd sluts i mars, för att ett år senare följas av freden i Novgorod.

Gustav Vasa tillbringar våren 1556 på Kastel-

▲ Målning av kung Johan från 1582 av Johan Baptista van Uther

holms slott, där han planerar nya åtgärder för att effektivisera rikets styre. Han är inte nöjd med förhållandena i Finland och vill förstärka den kungliga närvaron i landet. I juni kallar han sin son Johan till Åbo och utnämner honom till hertig av Finland. Johan är då 19 år gammal. Han inrättar sig på Åbo slott tillsammans med sin frilla, Karin Hansdotter, och de får under de fem följande åren fyra barn tillsammans.

JOHAN GÖR OMFATTANDE RESOR i sitt nya hertigdöme. En del av färderna sker till häst, exempelvis till Kumo kungsgård, invid vilken han 1558 grundar en ny stad, Björneborg. Jakob Teit följer honom och antecknar resrutterna i sin bok. Det huvudsakliga sättet att resa är dock med fartygen, som rör sig längs den finländska kusten. Hertigen låter själv bygga minst tolv olika fartyg, både för eget bruk och för försäljning. Hans stolthet är skeppet *Ursus Finlandicus* (Finska björnen), som är en 28 meters hansakogg. Enligt boken *Porin puiset sotalaivat* har modellbyggaren Karl Immonen i modern tid byggt en segelbar replik i skala 1:3½ av *Ursus*, men dess nuvarande öde är tyvärr okänt.

Hertigen är en flitig gäst i den finländska skärgården, och även om man inte med säkerhet kan fastställa att Jacob Teits farledsbeskrivning är avsedd för Johan, så ger den en bild av hur hans färder kunde gestalta sig. Detta gäller inte bara vilken rutt han använt, utan också vilken viktig roll styrmännen spelar.

Man bör nämligen komma ihåg att fartygen inte ännu vid denna tid har sjökort som hjälpmedel, utan är hänvisade till summariska beskrivningar som går från mun till mun.

KARTEKNIKEN har visserligen utvecklats kraftigt, speciellt i Holland, och Olaus Magnus har år 1539 utgivit sin nordiska *Carta Marina*, som räknas som den första någorlunda rättvisande kartan över Östersjön. De kartor som existerar är i alla fall mera ägnade att illustrera den allmänna världsbilden än att utnyttjas som seglingshjälp. De är så allmänna och innehåller så många felaktiga proportioner att ingen skeppare kan tänkas navigera enbart efter dem, speciellt inte i den svåra finländska skärgården. De första praktiskt användbara sjökorten över området mellan Åbo och Helsingfors uppgörs först på 1650-talet av Hans Hansson, lantmätare i Åbo län. Några detaljer ur dessa illustrerar denna artikel.

I BRIST PÅ KARTOR har systemet med styrmän, dvs lotsar, utvecklats i takt med att skärgården befolkats. De mindre öarna i yttre skärgården saknar tillräcklig odlingsmark, och en förutsättning för ett liv på dessa är att man kan byta fisk och säl mot spannmål från större gårdar inåt landet. Lotsning av fartyg har blivit en annan inkomstkälla. Enligt John Gardberg får lotsarna år 1571 fem kappar råg för varje vecka en lotsresa varade. Senare tillkommer också skattefrihet för lotsarnas hemman. Lotsarbetet är på hertigens tid en typs linjelotsning, där styrmannen följer med fartyget en längre sträcka och får sedan i lämplig hamn husrum hos en kollega i väntan på returresa med ett annat fartyg. Teits beskrivning kan

▲ Pargas skärgård. Detalj ur Hans Hanssons sjökarta från 1650. Finlands Riksarkiv.

de facto vara avsedd att ange var lämpliga styrmän kunde anlitas.

SEGELLEDEN STARTAR från Åbo och Aura å, passerar slottet, och går söderut. Kyrksundet genom Pargas har sannolikt redan med landhöjningen blivit ofarbart för större fartyg, så leden gör en krok österut genom Hästsundet och fortsätter över Björkfjärden, ned mot Pargas port.

Av Teits beskrivning kan man visserligen få uppfattningen att, såsom Tapani Tuovinen framför i boken *Finska skären*, leden till Pargas port går via Korpoström. Det verkar dock helt osannolikt att någon på väg från Åbo till Pargas port skulle ta en omväg på 30 sjömil, då det existerar en direkt led via Pargas. Nämnandet av Korpoström måste därför rimligtvis vara avsedd endast som tilläggsinformation.

Många fartyg blir liggande vid Pargas port i det smala sundet mellan Sorpo och Jermo i väntan på lämplig vind. Gullkronafjärden är besvärlig vid hård sydväst, som kan dra upp ordentlig sjö, och ett uppehåll hos skärgårdsbönderna kan därför ibland vara befogat. Pargas port tillhör Attu bol (skattekrets). Totalt finns det enligt 1530-talets skattebok 42 hemman i detta bol, och antalet ökar stadigt.

Det finns en annan anledning till att ta iland vid Jermo. Fartygen har utan problem tagit sig så här långt genom de lättnavigerade smala sunden, men nu behövs en styrman som lotsar fartyget. Har man tur kan man finna en ledig man, som anlant från Jungfrusund med ett skepp på väg till Åbo och nu är beredd att

tjänstgöra på returfärden.

Sundet mellan Jungfruholmen och Purunpääs sydligaste udde har blivit en viktig knutpunkt mellan korsande farleder, och det är naturligt att utnyttja sundets skyddade vikar för att ta igen sig före eller efter färden över Gullkrona. Här träffar man också farare från Sverige och kan utbyta nyheter med varandra.

JUNGFRUSUND är en knutpunkt för Svea rikes skepp. Riksförståndaren Sten Sture har bevisligen befunnit sig där redan år 1490, eftersom han författat ett brev till rådet i Reval, daterat "*myt haste jm Jungfrowens szunde ame dage sancte Birgitte translacionis*" (I all hast i Jungfrusund på den heliga Birgittas dag, alltså 28 maj), och platsen nämns i många andra sammanhang under de följande trehundra åren.

▼ Kimito skärgård. Detalj ur Hans Hanssons sjökarta från 1650. Finlands Riksarkiv.

Johan III dirigerar exempelvis år 1582 en brevkurir till Jungfrusund för att där invänta kungens krigshövitsmän. Jungfrusund ingår från år 1614 i Kimito friherreskap, som har förlänats rikskanslern Axel Oxenstjerna, och denne låter år 1642 på Purunpää udde inrätta en krog, som betjänar sjöfararna. Framtill början av 1700-talet består vägen från Kimito till Jungfrusund enbart av en ryttarstig, men under Stora ofreden (1713–21) får platsen en så stor strategisk betydelse att sockenborna åläggs att bygga om stigen till en väg som tillåter hjulspann. Jungfrusund är skådeplats för strider ännu 1808, men förlorar sedan sin militära betydelse i och med att Finland blir en del av det ryska riket.

REDAN på Johan III:s tid är Jungfrusund också en viktig lotsplats. Det finns ett register från 1571 över *”styrmän i Kimito skär, som har fått lön för att de blivit brukade på K. M:ts örlogsskepp och skutor, som drog av och an med K. M:ts gods mellan Stockholm och Reval, item mellan Jungfrusund, Korpostrom och Alglo”*. Registret visar att styrmännen kommer från kringliggande byar; fem från Högsåra, tre från Hitis, och de övriga från Holma, Böle, Rosala, Kakskäla, Biskopsö och Purunpää.

Som farledsbeskrivningen visar är leden via Lövä krokar fortfarande huvudalternativet från Jungfrusund österut. Hans Hanssons karta från 1650 visar att samma gäller ännu hundra år senare, och det är först på 1700-talet som kartorna noterar Högsårafa-

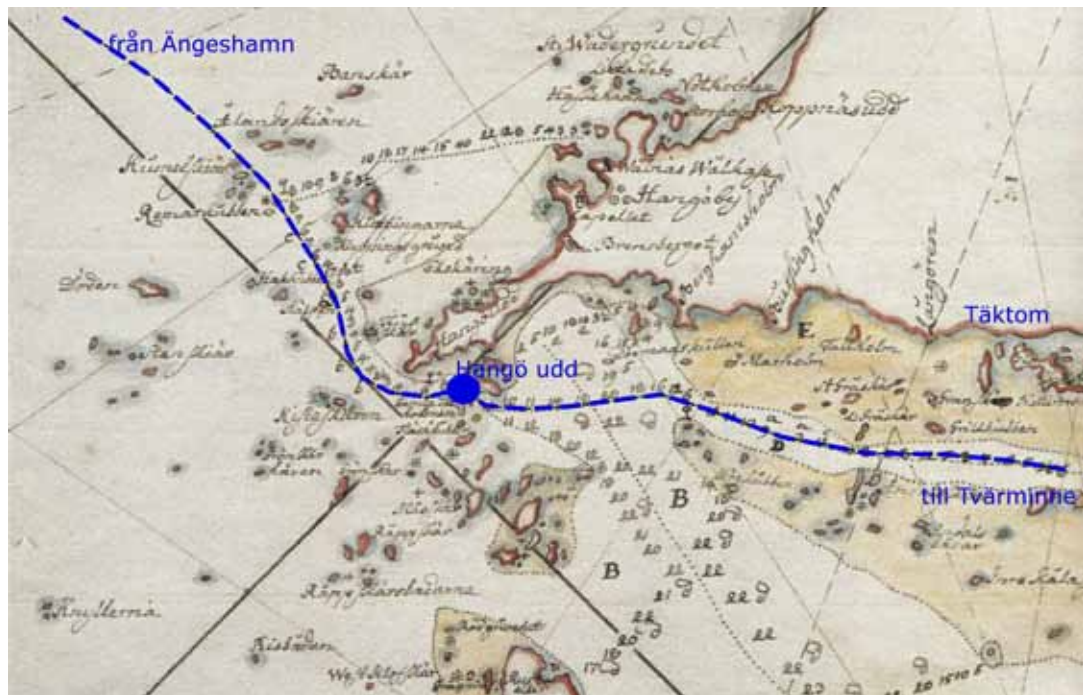
ret förbi Järngrynnan som led för större fartyg.

Leden passerar Lövä och går över Falköfjärden till Ängeshamn, som är en vik på Stora Ängesöns norra udde. Viken är skyddad från alla vindar utom nordost, och det är lätt att förstå att den vid behov utnyttjas som ankringsplats i väntan på överfart till Hangö. Ängeshamn är dock enligt skatteböckerna endast en naturhamn utan fast bosättning, till skillnad från de omgivande byarna Biskopsö, Vänoxa, Bolax, Hitis, Rosala och Kasnäs.

FÄRDEN GÅR VIDARE över Hangö Västra med kurs förbi Rysskobben mot Tjukan, och man följer den gamla farled, som mindre nöjesbåtar fortfarande utnyttjar femhundra år senare. Kapellhamnen skymtar i öster, men till skillnad från de danska föregångarna på 1200-talet styr man nu längre söderut och rundar de klippor, som landhöjningen sedan dess gjort till Hangös sydligaste udde. Lä söks bakom Kallhamnslandet eller någon av de kringliggande holmarna. Det lilla sundet på Kallhamnslandets östra sida, som av styrmännen kallas Gäddtarmen, blir med tiden en populär ankringsplats.

HANGÖ UDD håller under Johan III:s tid på att bli en viktig knutpunkt i det svenska riket. Handelsfartygen får nu sällskap av den expanderande krigsflottan. Startskottet kan sägas gå 1561, då Klas Kristerson Horn och Lars Björnram seglar till Reval och förmår stadens råd att försvarspolitiskt ansluta sig till Sverige. Reval måste därefter skyddas, och med

▼ Hangö udd. Detalj ur Nils Strömcronas sjökarta från 1723. Svenska Krigsarkivet.

anledning av nya ryska hotfullheter samlas år 1563 åtta krigsskepp under Nils Karlsson Gyllenstierna i Hangö. Lars Björnrams son Hans ansluter sig till Gyllenstierna med en annan grupp fartyg från Helsingfors, och flottiljen avgår från Hangö med kurs på Reval. En annan eskader under Åke Bengtsson Färlas befäl går något senare från Hangö, styr rakt söderut mot Hapsal och erövrar staden.

Dessa följs under de efterkommande åren av många krigsflottor, ofta ledda av amiraler med finländsk härstamning. Knut Bengtsson Hård av Segerstad från Karis ligger år 1564 på Hangö redd i väntan på överfart, Herman Fleming från Pargas likaså år 1574. Bengt Severinsson Gyllenlod, född på Olsböle i Tenala, befinner sig år 1578 med amiralsskeppet Ormen i Hangövattnen. Trupptransporterna till Baltikum fortsätter under Johans hela regeringstid. År 1590 transporteras 13 000 man via Hangö, och man kan föreställa sig trängseln på de kala klipporna.

REDAN FÖRE Gustav Vasas tid har en del adelsmän roat sig med att rista in sina namn i Hangöklipporna. Amiral Ivar Joakimsson Fleming gör det år 1523, och hans bror Erik följer exemplet. Då Hangöudd på 1560-talet fungerar som uppsamlingsplats för krigsflottan blir hållristandet populärt igen, och bland annat Erik Flemings son Klas, som blivit flottans överbefälhavare, förevisar sitt vapen år 1568. Andra kända namn från Johan III:s tid, som finns på klipporna, är hans hovjunkare Krister Oxenstierna och dennes bror Erik, som är ståthållare i Reval, amiral Nils Birgersson Grip, amiral Arvid Stålarms och stallmästaren på Raseborgs slott, Ture Persson Ållongren. Jakob Teits bror Andreas, som är kyrkoherde i Pernå, hackar också in sitt namn under en resa år 1561. Hållristningarna fortsätter att öka i antal ända in på 1700-talet.

JAKOB TEIT vet berätta att Hangöudd hör till Tenala socken och har 40 skärgårdsbönder. Byarna i Hangö bol finns i huvudsak på uddens norra sida; Skogby, Vimomböle, Koverhag, Lappvik, Tronsböle, Basaböle, Öby, Sandö, Bengtsår och Hangöby, som har 6 hemman. På södra sidan finns Tåktom, som nämns som en av farledsbeskrivningens anhalter. Detta är märkligt, eftersom Tåktom by inte är känd för att ha någon god ankringshamn. Eventuellt bor här dock styrmän, som kan ro ut till de passerande fartygen.

Leden fortsätter längs Hangöudds sydkust och

passerar danskarnas gamla hamn Loviksund, som dock inte nämns av Teit. Det förefaller som om Tvärminne udde nu tagit över som etapphamn, kanske för att kustleden där möter faret från Pojoviken och den nygrundade staden Ekenäs. Tvärminne by har hela 6 skattebönder och är därmed störst i Ekenäs yttre skärgård (Bild 6).

PÅ ANDRA SIDAN av inloppet till Ekenäs väntar Hästö, som också är ett viktigt hemman i den yttre skärgården. De flesta av de större öarna är bebodda vid denna tid, så också Alglo och Busö, som är de följande etappmålen längs leden mot Barösund. Jussarö nämns som utskeppningshamn för färder till Rågö på estniska sidan, men den ingår inte som en del av huvudleden. Detta är helt logiskt, eftersom ett besök på Jussarö skulle ha inneburit en onödig omväg.

Efter Busö följer Halfskiftesö, senare förkortat till Halstö, som enligt Henrik Cederlöf fått sitt ursprungliga namn av att den ansetts ligga halvvägs mellan Stockholm och Viborg. En och en halv sjömil västerom Halstö finns en stor sten, som kallas Viborgsstenen av samma orsak.

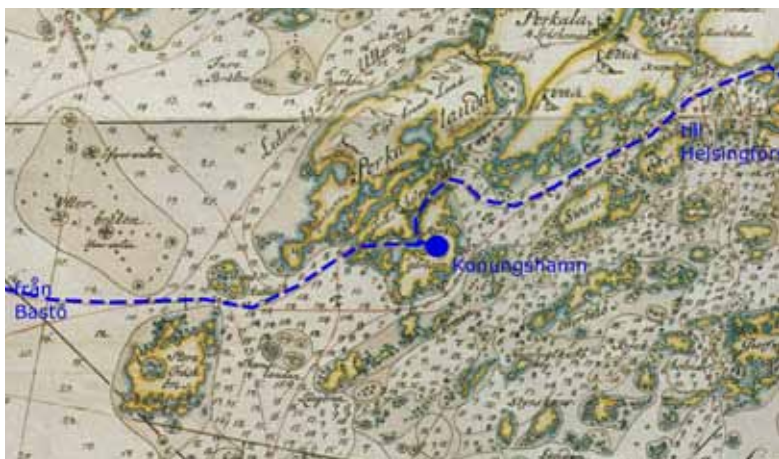
Tostholm är följande viktiga hamn. Detta beror uppenbarligen på att ön vid denna tidpunkt ligger centralt mellan flera leder som förenas vid ön. Inomskärslederna från Raseborg och Ekenäs mynnar ut vid Tostholm, och man kan därifrån antingen fortsätta in till Barösund eller gå söder om Orslandet mot Porkala. Man kan också ta kurs direkt mot Reval. På Tostholm bor vid denna tid tre styrmän; Lasse Tomasson, Matz Persson och Jöns Olofsson.

FARLEDSBESKRIVNINGEN nämner fem öar vilka kopplas till Tostholm med en klammer, nämligen *Kelköö, Finnholm, Svartö, Amundzöö och Grundzöö*. Av dessa har Amundzöö inte kunnat identifieras. Cederlöf föreslår Andö, men konstaterar också att denna, till skillnad från Kälkö, Svartö och Grundsö, inte hör till Tostholms hemman. Cederlöf identifierar inte heller Finnholm, men det har Snappertuna fornminnesförening senare gjort. På deras hemsida framgår det att Finnholm sannolikt fått namnet efter sina tidiga bebyggare som själva kallat ön Vehkasaari. Då ön övertagits av svensktalande bönder finns det ingen anledning att mera tala om finnarnas holme, utan namnet försvenskas till Växär, som ön kallas ännu idag. Växär ligger västerom Strömsö.

- Tvärminne. Detalj ur Nils Strömcronas sjökarta från 1723. Svenska Krigsarkivet.

- Porkkala udd. Detalj ur Jonas Hahns sjökarta från 1751. Sjöhistoriska museet.

- Helsingfors. Karta från 1646, sannolikt av Hans Hansson. Svenska Riksarkivet.

- Ingå skärgård. Detalj ur Hans Hanssons sjökarta från 1652. Ingå kyrkoarkiv.

Ön har fått ett specialomnämmande i marginalen: *"På Finholm haffr tillförende bott Kon:ge M:ttz landboe, och otte 10 köör, men nu haffr Oleff Jacobsson udi Ingå same öö, och fick henne i Per Swenskes tijd, efffr han haffr hans stiudotter"*.

OLOF JACOBSSON STUBBE är länsman i Ingå och ägare till Bollstad, som han fått som förläning år 1513. Han gifter sig med Ingeborg Henriksdotter, som är dotter till skrivaren i Tavastehus, Henrik Jönsson Skrivare, och Dorotea Kristiernsdotter Diekn. Henrik Skrivare har dött 1529 och Dorotea har gift om sig med Per Swenske, så Ingeborg är dennes styvdotter. Texten tyder på att Finnholm utgjort en bröllopsgåva, och "Per Swenskes tijd" kan syfta på perioden 1547-1550, då han var fogde i Raseborgs län. Det är oklart varför anteckningen görs, en möjlighet är att Jacob Teit vill påtala det faktum att Per Swenske skänkt bort Hans Majestäts egendom.

FRÅN TOSTHOLM går farleden enligt Teits beskrivning till Bastö udd. Hans Hanssons karta från 1652 visar hur skärgården såg ut hundra år senare, och man kan se att Tostholm hör till de öar som har utritade ankringsplatser och bebyggelse. Samma gäller Bastö, som är följande etappmål. Hans Hanssons karta har ingen led mellan Tostholm och Bastö utritad, men den går troligen mellan Orslandet och Själö, där flera ankringsplatser är markerade. Därför läggs kursen mot Porkala udd och en hamn, som benämns Konungshamn.

Namnet har inte blivit bestående, såsom skett med andra kungliga ankringsplatser, till exempel i Strömfors och Högsåra, men tilläggsupplysningen *"näst til Revel"* bekräftar att det är frågan om någon av vikarna vid Porkalas sydspets, sannolikt den på Kyrkogårdsö. Johan är ju vid denna tid hertig, så hamnen är inte uppkallad efter honom. Däremot har hans far, Gustav Vasa, sannolikt varit här år 1555 på väg till Viborg, och det är möjligt att Jacob Teit namngett Konungshamn efter denna resa. Det är svårt att komma på någon annan svensk eller dansk kung som namnet kunde syfta på. Karl Knutsson Bonde passerade visserligen Porkala udd på väg till och från Reval år 1447, men han titulerades då ståtåhållare i Finland och blev kung först följande år.

FARLEDEN GÅR NU in mellan öarna vid Porkala udd, passerar genom Råfsösund, går söder om Esbo skärgård och tar kurs på Wargskar invid Sandhamn.

Innanför dessa öar, vid Helsingforsen, ligger den lilla stad som Gustav Vasa grundat år 1550. Helsingfors har varit avsedd att bli en konkurrent till Reval, men hittills har den inte varit någon större framgång. I staden bor femhundra människor, färre än hertig Johans hov och manskap i Åbo, och fatigdomen är stor. Fartygen har svårt att manövrera i de trånga sunden norr om Kronobergsfärden, och man har redan börjat planera att flytta staden till en sydligare plats. Ingen kan ana vilket brokigt öde den lilla staden kommer att få, inte heller hur slumpen styr så att Helsingfors småningom växer förbi sina äldre och rikare grannar, Åbo, Reval och Viborg, och blir huvudstad i republiken Finland.

MAN KÄNNER TILL två specifika tillfällen då Johan rört sig längs Jacob Teits segelled. Den första är år 1562. Johan, då ännu hertig, har bestämt sig för att öka sitt inflytande i de baltiska provinserna genom att gifta sig med den polska prinsessan Katarina Jagellonica. För att lösa problemet med sin inofficiella familj i Åbo skänker han flera gods åt sin frilla Karin Hansdotter, bland annat Vääksy gård i Kangasala och Kapellstrand i Pargas. Dessutom kommer han överens med sin hovjunkare, Klas Westgöte, om att denne skall gifta sig med Karin. Johan kan därför utan större samvetsqual vid midsommartiden avsegla till Danzig med sitt skepp Ursus Finlandicus. Båtens skeppare är Åbo-borgaren Henrik Innamaa, och hertigens närmaste män, Henrik Klasson Horn och Herman Fleming åtföljer hertigen. Sällskapet fortsätter med häst från Danzig till Krakow, Johan friar, får ja och gifter sig i oktober i Vilnius med Katarina. Hemfärden blir dock dramatisk. Paret färdas till Riga för att invänta fartyget Ursus, men på grund av dåligt väder kan skeppet inte anlända, och sällskapet blir tvunget att försöka ta sig landvägen till Reval.

DETTA ÄR INTE helt riskfritt. Tsar Ivan, som också hyst planer på att gifta sig med Katarina, är rosenrasande och har enligt ryktet sänt femtusen man för att genskjuta folket och lägga beslag på henne. Johans bror, kung Erik XIV är också upprörd över Johans politiska spel i Polen och skickar några av sina män till Pärnu där de lägger beslag, inte på Katarina, utan på hästarna reserverade för Johans följe. Johan lyckas i alla fall få bud till ståthållaren i Reval, Svante Sture, som låter hämta dem och ordnar med två skepp för överfarten till Finland.

Det är ovannämnde Jöns Olofsson från Tostholm, som får uppdraget att lotsa skeppen till den finska kusten och därifrån vidare mot Åbo. Överfarten blir dramatisk. Styrmannen verkar ha hållit kurs mot Ingå skärgård då en kraftig sydvästlig höststorm överraskar fartygen, som driver förbi Porkala och in i Pickalaviken. Här är de tvungna att kasta ankar. Färden fortsätter i stället med hästskjuts till Ekenäs kungsgård, där sällskapet får vila ut.

JOHAN RIDER senare till Åbo för att förbereda mottagandet av den nya hertiginnan, och på julafton 1561 kan äntligen Ursus Finlandicus anlöpa Åbo med Katarina ombord. Hon får ett ståtligt mottagande, och hertighovet i Åbo blir ryktbart för sitt renässansliv. Olyckligtvis blir vistelsen i Åbo kort. Ett halvår senare fängslas hertigparet av Erik XIV och förs till Gripsholm, där de hålls inspärrade i fem år, tills Johan frigges i samband med broderns sinnessjukdom och utropas till kung.

DET ANDRA tillfället då kung Johan III bevisligen utnyttjar den av Jakob Teit beskrivna segelleden är år 1589. Han gör överfarten till Estland från Porkala udd i början av augusti tillsammans med en stor skara svenska adelsmän. I Reval väntar sonen Sigismund, som några år tidigare valts till kung av Polen, med sina rådsherrar. Johan försöker övertala honom att abdikera och följa med till Sverige för att bli tronföljare där. Sigismund tvekar, men rådsherrarna övertalar honom att stanna i Polen, och Johan får besviken återvända till Sverige, där han dör tre år senare. Sigismund blir nu trots allt även svensk kung, men bara tillfälligt. Några år senare är det Johans yngre bror Karl som tar makten och utropas till kung. Teits segelled blir ännu viktigare under kung Karl IX:s styre, men det är en annan historia.

OCH JACOB TEIT själv? Han återvänder redan i slutet av 1550-talet till Stockholm och tar där tjänst hos den då nykrönta kungen Erik XIV. Som medlem av kungens höga råd dömer han många av hertig Johans anhängare till stränga straff, vilket denne inte kan förlåta honom. Då Johan blir kung förvisas Teit tillbaka till Finland, där han slutar sina dagar som stadsskrivare i Åbo. Hans glansdagar som Gustav Vasas och hertig Johans högra hand i Finland glöms bort, men hans farledsbeskrivning finns kvar för eftervärlden. ♦

Litteratur

Henrik Cederlöf, Farleder och lotsplatser i Ekenäs skärgård, Ekenäs tryckeri 1989.

Svante Dahlström, Gullkrona, Ekenäs tryckeri 1970.

Ulla Ehrensvärd och Kurt Zilliacus, Farlederna berättar, Konstsamfundet – Söderströms 1998.

Kustavi Grotenfelt (red) Jakob Teits klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555 – 1556, Todistuskappaleita Suomen historiaan V, 1894.

Snappertuna fornminnesförenings hemsida <http://www.snappertuna.surfnet.fi/>

Jacob Teit, Suomen aatelista vastaan tehtyjä valituksia 1556, Arkivverkets digitala arkiv <http://digi.narc.fi>

Lars Ericsson Wolke, Johan III: en biografi, Historiska media 2012.

Artikelförfattaren

Anders Moliis-Mellberg är en sjöhistorisk intresserad diplomingenjör som sedan mitten av 1970-talet verkat på olika poster inom den europeiska stålindustrin. Fritiden tillbringas i skärgården.

Adress: Idvägen 9 A, 02170 ESBO
Tfn: +358 (0)40 5343752
e-post: moliis-mellberg@kolumbus.fi

På jakt i en annorlunda skärgård

TEXT & BILD: EIRIK GRANQVIST

Aret var 1973. Jag tycker att allt hände så nyligen men det är otroligt att det redan gått hela fyrtio år sedan mina äventyr i det Botswana som nyligen hade blivit självständigt. Landet hade varit ett brittiskt protektorat och kallades som sådant för Bechuanaland. Den brittiska protektoratsregeringen hade suttit i Mafeking i Sydafrika. Alltså inte ens inom landet som var ungefär lika stort som Frankrike men hade enligt folkräkningen då endast 1,5 miljoner invånare. Största delen av landet upptogs av den ännu inte kartlagda Kalahariöknen och i norr av Makgadigadi saltöknen och de mytomspunna Okawango sumpmarkerna som inte de heller var helt kända annat än från luften och kanoter på vattnet. Dessa sumpmarker täckte hela 15 000 km².

LIVINGSTONE hade haft sin missionsstation i Kolobeng i sydost (inte långt från dagens huvudstad Gaborone) och sedan rest med oxvagn och vandrat upp till den legendariska Ngamisjön som var mindre eller större beroende på hur mycket spillvatten som flödade in från Okawango beroende på hur stora regnmängderna varit i Angola. Okawango-sumpmarkerna hade nämligen uppstått på grund av ett naturens misstag. Kawangofloden som avvattnar Angolas bergstrakter hade inte hittat ut till

havet utan rann mot sydost och bildade ett ofantligt delta i den norra delen av Kalahariöknen som därmed förvandlats till en sumpmark. År 1973 var Ngamisjön torr och hade helt försvunnit men sjön har kommit tillbaka. Till Okawango kom Livingstone aldrig utan fortsatte upp mot Sambesifloden och vidare mot Victoria Fallen som han namngav trots att platsen självfallet var känd av de infödda under namnet som i översättning lyder: "Platsen där vattnet dånar och ryker". Längs körpisten från Francistown till Maun, huvudorten vid utkanten av Okawango, fanns ett baobabträd i vilket Livingstone hade karvat in sitt namnskiffer i barken.

För fyrtio år sedan tog färden två dygn med fyrhjulsdriven terrängbil. Nu kör man samma sträcka på några timmar längs en rak asfältväg.

DET VAR I DE HÄR TRAKTERNA jag rörde mig för att samla in material till dioramorna som fanns i Helsingfors Universitets Zoologiska Museum men revs 2005 (se Skärgård nr 1/2013). Därmed gick en betydande visuell och historisk dokumentation förlorad.

Staden Maun bestod av de inföddas runda gräshyddor och ett enkelt hotell. En handelsbod, en bensinpump och en bank, stor som en liten korvkiosk. Inte så mycket mera.

Som min assistent hade jag viltbiologistuderande Reijo Hakanen med mig från Finland. Den svenska konservatorn Kent Ullberg som arbetade på det nyligen grundade Nationalmuseet i huvudstaden Gaborone nere i sydöstra Botswana kom också med till Okawango för att samla in en del kompletterande material för museet. Jag hade sex år tidigare hjälpt Kent att få arbete i Botswana och nu skulle han hjälpa mig med insamlandet. Han hade drivit en troféfirma ett par år i Maun och tack vare honom kunde vi anställa några infödda som dels rätt hyggligt kände sumpmarkerna och dels hade erfarenhet från att följa med safarijaktsällskap.

UNIVERSITETET hade beviljat 23 000 FIM för insamlingsexpeditionerna till Kalahari och Okawango vilket utgjorde en otrolig kontrast till den amerikanska Denverexpeditionens medel och utrustning när

▲ Sjukdomsspridaren tsetseflugan som hållit sumpmarkerna fria från tamboskap och människobosättningar och därmed gynnat viltets existens.

den ett år tidigare insamlade material för det naturhistoriska museet där. De hade visst haft sex nya terrängbilar men vi fick nöja oss med en gammal, utsliten Landrower som jag inhandlade billigast möjligt. Vi döpte den till Yliopiston Risukasa (universitetets rishög).

Botswana var mycket fattigt 1973. En av huvudinkomstkällorna i landet var safarijakterna och 60 procent av allt kött som de infödda då konsumerade kom från viltet. Det hade medfört att Botswana mycket tidigt hade ordnade jaktförhållanden och man värnade sig om viltet. Nu är Botswana ett mycket rikt land som följd av diamant och koppar-/nickelfyndigheter samt köttexporten från den ofantliga och välutvecklade kreatursdriften. Det här i sin tur har nu medfört att de tidigare otroligt stora vilt-hjordarna minskat med cirka 80 procent på grund av alla viltstängsel som byggts för att förhindra viltets vandringar och därmed spridningen av mul- och klövsjuka till boskapen.

ÅR 1973 VAR LANDET ännu jungfrulikt och jag brukar säga att jag var en av de sista som ännu hann upptäcka och uppleva det gamla Afrika. Vi hade till exempel inga kartor över Okawangoträsket för

det fanns inga! Min expedition var den andra expeditionen som landvägen hade trängt så djupt in i träsket med ett fyrhjulsdrivet fordon. Den expedition som varit där före min egen bestod av en grupp hydrologer utsända från Förenta Nationerna. Området kallades Xhurungxaragha. I själva Okawangoträsket fanns förutom några få infödda jägare inte heller någon bosättning på grund av den där florerande sömnsjukan som tog död på tamboskap och hundar. Sömnsjukan spriddes av tsetseflugorna som sumpmarkerna var infesterade av. Viltet är immunt mot sömnsjukan, medan tamboskapen dör. Nu har tsetseflugan utrotats i Okawango med besprutning med insektgifter och byar har vuxit upp överallt och boskap har hämtats in. Av den gamla vilttätheten finns bara en skugga kvar...

SUMPMARKERNA består av ett virrvarr av kanaler som flodhästarna håller öppna mellan de flytande papyrusöarna och sedan av öar med fast mark där det finns en otrolig växtlighet. På grund av vattnets närvaro så har även de torra savannområdena mellan de vattensjuka delarna en riklig gräsväxt som gjorde att Okawangosumpmarkerna hade världens tätaste viltförekomst. Ännu tätare än på Serengetistäppen i Tanzania.

▲ En jägarfamilj kommer längs Tamalakane floden in till Maun från sumpmarkerna för att göra uppköp.

▲ Min av tsetseflugorna illa tilltygade rygg.

JAG SAMLADE in en massa material på dessa torra savanner men jag tänker nu föra er på ett speciellt äventyr i denna konstiga, tropiska skärgård med ett par mycket speciella antiloper som under århundradernas gång anpassat sig till livet i vattnet. Letchwen och den legendariska sitatungan.

När landets jaktchef "Chief Game Warden" Alec Campbell överräckte min jaktlicens som var en statsgåva från Republiken Botswana till Republiken Finland, så flinade han och sa: "Du bad om en sitatunga så jag gav dig en sitatunga men jag skulle föreslå att du inte jagar den mera än två veckor innan du börjar jaga någonting annat!" Jag tackade fundersamt.

Tillbaka hos Kent så berättade jag om saken och nu var det Kents tur att flina ordentligt.

-Jag har bott sex år i Botswana varav ett par år i Okavango men jag har ännu aldrig varken sett eller skjutit någon sitatunga så du får nog ingen heller.

KENT BERÄTTADE att visserligen hade sitatungan blivit allmännare på grund av den obegränsade krokodiljakten på 1950-60 talet. Den hade nu upphört och man hade numera licensbelagt krokodilerna och begränsade deras avskjutning men de flesta av de jättelika reptilerna hade ersatts med unga småkrokodiler som mest lever av fisk och sitatungaantiloperna ökade därmed fortfarande. Den verkligt stora krokodiljägaren var Bobby Wilmoth och det sades att det var han som höll på att tömma sumpmarkerna på alla stora krokodiler. Sedan bet en mamba Bobby och han dog av ormbett. Det skedde när Kent bodde i Maun. För att liket skulle hålla sig till

▲ Krokodilerna, sitatunga-antilopens värsta fiender.

▲ Mutiti och Kabussama med min vackra lechwe sumpantilop. Mutiti håller överkäken av ett lejon dödat vårt-svin i handen och båda är utrustade med flugviskor av gnusvansar för att köra bort tsetseflugorna.

begravningen så sprutade Kent liket fullt med formalin och det hade varit mycket gripande att se hur de infödda som bar Bobby till graven under ett stort träd vid Tamalakane-floden i Maun, hade tårarna som rann ymnigt nerför kinderna. Kent menade att det nog berodde mera på de stickande formalinångorna än på karlarnas sorg.

1972 hade man åt troféjägarna beviljat och sålt 196 avskjutningstillstånd på sitatunga i Botswana men endast 35 av dessa antiloper hade skjutits. Det visar bra svårighetsgraden gällande jakten på dem.

EFTER ATT JAG redan fällt och tagit tillvara en del av savannviltet så bestämde jag mig för att försöka mig på en lechwe. Jag hade bara en licens på en sådan och ville ta en stor bock men de var mycket skygga och svåra att närma sig. Honorna var mindre vaksamma men det var ju en bock jag skulle ha. Med Landrover kom man nog ibland ganska nära dem även om man då måste köra i det grunda vattnet med risk för att fastna men för jakten hade man ingen hjälp av att närma sig med bilen eftersom jakt från bil var helt förbjudet likt i Finland.

Letchwen simmar gärna mellan öarna men den lever i strandvattnet där den plaskar omkring och går knappast alls upp på de torra savannerna. Letchwen är väl anpassad till detta liv och har långa klövar

som den spretar ut med för att behagligt kunna röra sig på mjuk botten. Med de infödda medhjälparna Mutiti och Kabussama körde jag till ett område där de visste att ganska stora lechwebockar höll till. Vi gick sakta i skydd av buskar och träd längs stränderna och plötsligt fick vi syn på en präktig bock som tog sin middagssiesta på en strand. Jag smög mig ensam i skydd av en trädstam närmare men hade en lagun emellan mig och bocken. Jag kunde inte gå ut i vattnet för då hade jag dels plaskat och dels så hade det ju varit öppet och bocken hade sett mig. Jag lade mig försiktigt ner. Avståndet var över 250 meter men jag låg stadigt och bocken låg stilla med ryggen emot mig men med huvudet lyft. Mitt gevär var en Sako 243 med Wezlar kikarsikte. Jag siktade ganska lågt på djurets nacke.

-Pang!

Huvudet sjönk och bocken blev liggande. Letchwen var min.

EN KVÄLL kom en lokal jägare med sin makoro, en ur en trädstam urholkad kanot, till vårt läger och ville köpa tobak. Jag frågade honom med detsamma om jag kunde anställa honom för några dagar för att guida mig på jakt efter den legendariska sitatungan. Han sa att det var ok.

Följande morgon paddlade vi iväg, Kent och jag,

tillsammans med jägaren. Färden gick under ett par timmars tid längs flodhästkanaler i papyrusen och många gånger hörde vi flodhästar grymta och då var det bara att mer än snabbt hoppa ur kanoten, in i papyrusen, dra upp kanoten efter oss och ge flodhästen förkörsrätt. Med en flodhäst går det inte att diskutera, det djur som årligen dödar mest människor i Afrika.

Plötsligt på en stilla kanal syntes en liten rörelse på vattenytan.

-Sitatunga, viskade jägaren.

Nu begrep jag. Sitatungan simmar inte bara i vattnet. Den simmar också under vattnet och sticker när den anser att det är fara å färde bara hastigt upp nosen över vattenytan för att snappa luft för att sedan dyka igen. Vår sitatunga förblev borta.

Sitatungan har ännu längre klövar än lechwen så att den kan röra sig obehindrat på papyrusöarnas gungfly och har dessutom simhud mellan tårna. Den är verkligen skapt för ett liv i vattnet.

JÄGAREN GAV TECKEN att vi skulle vara totalt stilla och inte ett ljud fick höras. Försiktigt stakade han makoron framåt. Kanske en kilometer, kanske mera under total tystnad. Plötsligt var han helt stilla. Jag tittade på honom och han vippade litet framåt med fingret. Kent hade ingenting märkt men satt till all lycka helt stilla. Han satt framför mig. Plötsligt såg jag hornen av en sitatunga försiktigt höja sig ur vattnet. Sedan kom ögonen och öronen. Jag höll geväret fritt över Kents axel, siktade sitatungan i nacken och kramade av.

-Pang!

-Vad f-n skjuter du på! Skrek Kent och var med en gång helt förbannad.

-På en sitatunga...

-Och så bommade du! F-n också.

-Nej, sitatungan ligger nog där!

Jägaren stakade fram makoron. Avståndet hade varit ca 70 meter. Där låg min sitatungabock i vattnet. Det var bara att hala in den i makoron. Kent var helförbannad och sa att vi skulle återvända, vilket vi gjorde. Orsaken till Kents dåliga humör var bara att jag skjutit en sitatunga på första jakt dagen och att Kent aldrig hade fått något under de sex år han bott

▲ Kent satt framför mig i makoron när vi färdades längs flodhästkanalerna mellan öarna.

i landet. Kanske var det nybörjartur, kanske inte. Själv skyller jag nog på min barndom med jakt och en uppväxt med ena foten i skärgården och den andra foten i skogen. Min iakttagelseförmåga i naturen skulle jag ännu i dag klassa som fenomenal.

▲ Den mytomspunna sitatungan som sällan blir en troféjägares bytte. Den dyker och simmar under vattnet som en skrake.

PÅ GRUND AV Kents avundsjuka och dåliga humör så beslöt jag att inte följa med honom på sitatunga-jakt följande dag. Han hade fri och obegränsad jaktlicens för Nationalmuseets behov. Jag sa åt honom att han skulle ta Reijo med sig. Jag hade ju skjutit min sitatungabock och kunde ta det lugnt en dag och samla och få fåglar. Det skulle säkert vara bättre att han skulle vara ensam skytt och med hjälp av den infödda jägaren som verkligen kunde sin sak så skulle han säkert få en bock och kanske också en hona. Kanske Reijo på såvis inte bara vara till hjälp utan kunde också få se en sitatunga.

När den infödda jägaren, Kent och Reijo återvände sent på kvällen så kände jag en oerhört stor lättnad. Tack vare yrkesjägarens skicklighet så hade Kent skjutit både en sitatunga bock och en hona! Kents grinighet var borta och han var glad och stolt. Han hade räddat äran. Jag hade ju "bara" skjutit en sitatunga men Kent två.

Kents båda exemplar finns nu utställda i Botswana's Nationalmuseum i huvudstaden Gaborone.

Kent beslöt att följande kväll bege sig ut i sumpmarkerna och sova över tillsammans med jägaren för att lyssna på nattens ljud i ensamheten på en namnlös ö.

Han behövde säkert slappna av. ♦

▼ Reijo och den infödda jägaren ger förkörsrätt åt en flodhäst.

◀ Den honliga sitatungan är hornlös.

▼ Kent och den infödda jägaren beger sig ut i sumpmarkerna för att övernatta på en enslig och okänd ö för att lyssna till nattens ljud.

i

Artikelförfattaren

Eirik Granqvist är hedersprofessor. Han har varit konservator i 26 år, museichef 21 år (bl a vid Helsingfors universitets zoologiska museum) och verksam med konservatorsutbildning i Kina; sommartid pensionär i Borgå.

Adress: Ritabackavägen 60, 06200 Borgå.
Tfn: Tel. 0408466681
e-post: jinsong.guan@gmail.com

Bottenhavets nya nationalpark - med tyngdpunkt på undervattensmiljön

TEXT: MIKAEL NORDSTRÖM

Finlands två nyaste nationalparker grundades år 2011; Sibbo storskogs nationalpark och Bottenhavets nationalpark. Därmed är antalet nationalparker i Finland nu 37, av vilka fem är marina (Östra Finska viken, Ekenäs skärgård, Skärgårdshavet, Bottenhavet, och Bottenviken).

Ioch med bildandet av Bottenhavets nationalpark bildades även Finlands största marina skyddsområde. Den ligger i åtta kommuner (Gustavs, Nystad, Pyhänta, Raumo, Euraåminne, Luvia, Björneborg och Sastmola) och två landskap (Egentliga Finland och Satakunda). På motsvarande breddgrader på den svenska sidan ligger bl a Söderhamn och Hudiksvall. I ett område med stor betydelse för näringsverksamhet och med flera skyddsändamål och användargrupper är sammanfogningen av målsättningarna för olika skydds- och användningssätt utmanande. I denna artikel presenteras kort och allmänt särdragen i Bottenhavets nationalpark.

FÖRSLAGEN TILL att grunda en nationalpark i Bottenhavet föddes i mitten av 1990 –talet bland lokala naturskyddsföreningar, senare var bl a Raumo stad en ivrig förespråkare och aktör i nationalparksfrågan samtidigt som nationalparksförslaget utgjorde ett av spetsprojekten för Satakunda landskapsförbund. Miljöministeriet beslöt om nationalparkernas utvecklingsbehov år 2001 vilket så småningom ledde till att förslaget fanns med i Matti Vanhanens II regeringsprogram. Forststyrelsen fick till uppdrag att göra en utredning över förutsättningarna för att grunda en nationalpark i Bottenhavet, och den blev

färdig i slutet av år 2008.

LAGBEREDNINGEN stötte på både starkt stöd som motstånd. Typiskt för kustnära områden är att det finns flera olika användningsformer och syften med mark- och vattenanvändningen, vilka inte alltid är enkla att sammanfoga med ett områdes naturskyddsmålsättningar. Speciellt i Egentliga Finland var man oroad över nationalparkens inverkan på fiskerinäringen och dels fanns en oro över att jaktmöjligheterna i nationalparken skulle försvinna. Därtill kommer de viktiga farlederna till hamnarna i Nystad, Raumo och Björneborg, försvarsmaktens behov, kärnkraftverket i Olkiluoto i Euraåminne, fiskodlingar samt potentiella grustag och vindkraft i närområdet. Dåvarande miljöministern Paula Lehtomäki engagerade sig aktivt i frågan och försvarade grundandet av nationalpark. Olika användargrupper synpunkter och markanvändningsmålsättningar beaktades mångsidigt i den lag för Bottenhavets nationalpark som fastställdes av Finlands riksdag våren 2011 (lag om Bottenhavets nationalpark 326/2011, se karta 1).

BOTTENHAVETS NATIONALPARK grundades för att skydda undervattensnaturen, skärgårdar och kobbar, kustens våtmarker och de arter som förekommer där och för att värda deras naturliga omgivning, för att bevara natur- och kulturarvet samt för intresset för naturen, undervisning och forskning liksom även för uppföljning av förändringar i miljön. Bottenhavets nationalpark inrättades även för att trygga ett livskraftigt yrkesfiske genom att särskilt främja skyddet och återupplivandet av naturliga fiskbestånd och reglera djurbestånd som är skadliga för fisket. För att beakta yrkesfiskets behov fastställdes att organiseringen av fiske går till på samma sätt som i de tidigare allmänna vattenområdena, dvs tillstånd av Forststyrelsen behövs inte. Även jakt på gråsäl är möjligt på samma sätt som innan grundandet. För jaktens del innebar nationalparken att det definiera-

- ▶ Bottenhavets nationalpark (landområden med rött och vattenområden med blått) och besöksmålen i nationalparken och dess närområde.

- Landområde som hör till nationalparken
- Vattenområde som hör till nationalparken
- Information
- Paarkering
- Gästhamn
- Gästbrygga
- Servicehamn
- Campingområde
- Naturstig
- Utsiktsplattform
- Restaurang
- Inkvartering
- Vattenbuss

Bottenhavet

Bottenhavet

des fyra områden där det med Forststyrelsens lov är möjligt med höstjakt på sjöfågel.

NATURSKYDDSLAGEN ger dessutom möjligheter att minska på skadliga arter, bl a främmande arter, stammar. Således går det genom undantagstillstånd att jaga mink, mårhund, vitsvanshjort och ställvis räv i nationalparken. Till de exotiska arterna hör också mufflonen, som importerades till Säbbskärs i Luvia kommun år 1949, och vars stam på ett drygt 30-tal individer regleras genom jakt.

Nationalparkens areal är drygt 91 500 ha av vilket endast ca 1 500 ha utgörs av landområden. Största delen av nationalparksområdet ingår dessutom i tio Natura 2000 – områden längs Bottenhavets kust. Alla områden ägs tillslvidare av Finska staten och förvaltas av Forststyrelsen. Raumo stad har via principbeslut i fullmäktige år 2008 beslutat införliva ca 2 500 ha land- och vattenområden som ägs av staden till nationalparken. Naturvårdslagen möjliggör ett dylikt förfarande genom att stadens områden kan införlivas som en del av nationalparken på så sätt att ägo förhållandet bibehålls som tidigare. För att detta skall ske så kommer Raumo stad och Forststyrelsen att ingå ett avtal där bl a principer om samarbete och administration tas upp. Genom att grunda nationalparken på sina egna områden vill Raumo stad dels förbättra skyddsstatusen av området och dels öka attraktionskraften. Till stadens ägor hör bl a de populära besöksmålen Kylmäpihlaja fyr och Kuuskajaskari tidigare fortö.

VATTENKVALITETEN i Bottenhavet är ett av de bästa bland Finlands havsområden. Graden av eutrofiering och närshalter är betydligt lägre än i t ex Finska viken och Skärgårdshavet. Ytvattnets ekologiska status har för det mesta klassificerats som god, endast i närheten av flodmynningar samt i den sydligaste delen i övergångszonen till Skärgårdshavet är kvaliteten måttlig. Nationalparken är ca 160 km lång i nord-sydlig riktning och det innebär bl a att salthalten gradvis minskar mot norr. Vanligtvis är salthalten drygt 5 ‰, men årstid och havsströmmar inverkar som på andra håll i Östersjön. Däremot förekommer inget tydligt sprängskikt för salthalten mellan yt- och djupare vatten såsom i den Egentliga Östersjön, Skärgårdshavet och Finska viken. Efter som vattenmassorna effektivt blandas, uppstår inte heller syrebrist på de djupare områdena.

ÄVEN SMÅ SKILLNADER i salthalten gör att vissa arter blir ovanligare ju längre norrut man kommer, sådana är t ex svart smörbult (*Gobius niger*), tejslefisk, (*Pholis gunellus*), kungstobis (*Hyperoplus lanceolatus*), oxsimpa (*Tarrulus bubalis*) och tängsimpa (*Spinachia spinachia*) samt sand- (*Crangon crangon*) och tångräka (*Palaemon adspersus*). Blåstången (*Fucus vesiculosus*) blir ovanligare i de nordligaste delarna av nationalparken, men sannolikt tack vare den goda vattenkvaliteten är den trots allt rätt så allmän. Smaltången (*Fucus radicans*), endemisk för Bottenviken och som beskrevs först år 2005 (Bergström et al 2005), förekommer i den norra delen av området

▼ Fyrvaktarhuset och fyren på Enskär. © Forststyrelsen/Jouko Högmänder.

ställvis parallellt med blåstången. Bandtången (*Zoster marina*), som är en av nyckelarterna på sandbottnar längre söderut, har en utbredningsgräns som tangerar den södra delen av nationalparken. Den havslekande harren (*Thymallus thymallus*), en "specialitet" för norra Bottenhavet och Kvarken, har tidigare förekommit speciellt i Sastmola. Någon klar bild över nutida lek- eller förekomstområden finns inte. Sannolikt är den på utgång.

DEN RIKA UNDERVATTENSMILJÖN avspeglas även i ett rikt fågelliv, samtidigt som olika skärgårdsområden utgör goda häckningslokaler för ett flertal arter. Typiska arter är bl a vigg (*Aythya fuligula*), ejder (*Somateria mollissima*), större strandpipare (*Charadrius hiaticula*), rödbena (*Tringa totanus*), kustlabb (*Stercorarius parasiticus*) och skärpiplärka (*Anthus petrosus*). De talrika kolonierna av fiskmås (*Larus canus*) och silvertärna (*Sterna paradisaea*) utgör goda häckningsmiljöer för ett flertal andra arter. Även silltruten (*Larus fuscus*) häckar i rätt så talrika kolonier i området, medan skräntärnan (*Sterna caspia*) förekommer i lägre antal. Berganden (*Aythya marila*) var ännu för några årtionden typisk för Bottenhavet men har minskat kraftigt och ser dessvärre ut att försvinna från området. På nationalparkens öar kunde ingen häckning längre konstateras år 2012.

NYKOMLINGARNA i Finlands fågelfauna, storskarven och vitkindade gåsen, är allmänt förekommande även här. De problem storskarven utgör för fisket har samtidigt lett till livliga offentliga diskussioner samt

olika forskningsprojekt utförda av bl a Vilt- och fiskeriforskningsinstitutet, Finlands miljöcentral och Åbo yrkeshögskola. I Björneborgstrakten förekommer betydande strandängar med nationell betydelse för både häckande och rastande vadare. Till de allra sällsyntaste arterna hör den sydliga kärrsnäppan (*Calidris alpina schinzii*), som dessvärre minskat under senare årtionden och den totala finska stammen är idag endast ca 55 par. Det mångsidiga kulturarvet i Bottenhavets nationalpark utgörs av bl a fornminnen, vrak, fiskebastun samt fyrvaktar- och lotssamhällen och fort.

ÖN KATANPÄÄ i Gustavs hade länge ett strategiskt viktigt läge, eftersom man därifrån kunde bevaka alla tre kustfarleder som går genom Skärgårdshavet. Katanpää användes som krigshamn redan på 1800-talet. Fästningen, som byggdes senare, är den nordligaste delen av Östersjöns största fästningslinje, som tsar Nikolai II lät bygga på 1910-talet. I början av 1900 -talet fungerade ön även som ryskt fångelse och några årtionden senare, åren 1930-40 som finskt fångelse. Eftersom fortet aldrig deltog i några strider har dess byggnader och byggnationer bevarats tills våra dagar. Katanpää var i militärt bruk fram till mitten av 1990 -talet och har sedan 1999, då den övergick till Forststyrelsen, varit öppet för allmänheten.

ENSKÄR (fi. Isokari) något norr om Katanpää har en intressant historia. Enskär är känt för sin fyr, som blev färdig under Nikolaj I regeringsperiod år 1833.

▼ *Rivularia atra*, som hör till de blågröna algerna är inte giftig, bildar klotformiga kolonier. Här tillsammans med ljusgröna tarmalger. © Forststyrelsen/Anniina Saarinen.

▲ Storspigg (*Gasterosteus aculeatus*) söker skydd bland stenblock. © Forststyrelsen/Anniina Saarinen.

Planerna att bygga en fyr föddes redan i början av 1800-talet efter Napoleonkrigen, då Sverige tvingades avträda Finland till Ryssland. Före det här använde man vid Bottniska viken huvudsakligen den farled som följde Sveriges kust, men Ryssland ville ha en förbindelseled till den finska sidan av Bottniska viken. Enskär är Finlands näst högsta fyr (49,4 m). På ön bodde förr i tiden inte enbart fyrpersonal utan också lotsstationens personal. I dag är en del av byggnaderna uthyrda till sommargäster.

SÄBBSKÄR (fi. Säppi) i Luvia kommun är en ca 150 ha stor ö som ligger drygt 5 km från kusten. Tack vare dess läge byggdes det första sjömärket sannolikt redan år 1779 och den nuvarande fyren restes år 1873. Den 30 meter höga, cylinderformade vita fyren är ritad av Axel Hampus Dahlström, som också stått för ritningarna av bl a fyrarna på Marjaniemi (Karlö), Sälgrund (Kaskö) och Sälskär (Hammarland). Det fanns även en lotsstation på ön för att ytterligare trygga trafiken längs med Bottenhavets kust. Mellan åren 1873-1962, varefter fyren automatiserades, verkade nio fyrmästare samt äldre och yngre fyrvaktare. Tillsammans har 26 fyrtjänstemän med familjer levt på ön (sammanlagt ca 130 personer). Idag används byggnaderna bl a som fågelsta-

tion och av den lokala jaktföreningen.

I BOTTENHAVET är yrkesfisket av stor betydelse. Antalet hel- och deltidssyrkesfiskare räknas i hundratal, och ger arbete även inom förädling och logistik. Det kustnära nät- och ryssjefisket är viktigt, men även trålfiske är av betydelse längre ut på öppet hav. De viktigaste fångstarna utgörs av abborre, gös och sik samt strömming och vassbuk. Yrkesfisket har de senaste årtiondena påverkats av utbyggnaden av vattendrag t ex i Kumoälv, begränsningar av fiske, tillgången på fiskevatten, problem inom återförsäljning, fiskarnas åldersstruktur samt ökande säl- och skarvproblem. Förändringar i vattenmiljön och dess tillstånd utgör även ett hot. Nationalparkens vattenområden är viktiga för kustnära fiskare, speciellt i Satakunda.

DE POPULÄRASTE besöksmålen även innan nationalparken grundades har varit förutom de ovan nämnda Katanpää, Säbbskär och Enskär även t ex öarna Iso-Enskeri och Seliskeri utanför Björneborg, vilka hyser en intressant historia, kulturmiljöer och naturupplevelser. Det finns service för besökare, och på Katanpää och Enskär även lokala turistföretagare vilka erbjuder mångsidiga tjänster för besökare. Inom nationalparkens närområde finns ytterligare intressanta besöksmål med service: Kylmäpihlaja och Kuuskajaskari i Raumo samt den f d lotsstationen på Ouraluoto och Hamkseri i Sastmola. Besöksmålen finns i karta 1. ♦

Litteratur och tilläggsinformation

Bergström L, Tatarenkov A, Johannesson K, Jönsson RB & Kautsky L. (2005): Genetic and morphological identification of *Fucus radicans* sp. nov. (Fucales, Phaeophyceae) in the brackish Baltic Sea. *Journal of Phycology* 41:1025-1038.

Regionala ELY-centraler 2010: Förvaltningsplan för Kumo älv-Skärgårdshavet-Bottenhavets vattenförvaltningsområde fram till år 2015. Miljöministeriet.

Laurell, S. 1999: Suomen majakat – Finska fyrar – Finnish lighthouses. Gummerus, Jyväskylä.

Pakola, J. 2005: Katanpää – linnake ja vankila. Egenutgåva, Åbo.

Wahlroos, L. 2008: Säppi – Selkämeren loisto. Säppi 2000 ry, Björneborg.

Forststyrelsens internetsida för besökare:
www.utinaturen.fi/bottenhavet

Vilt- och fiskeriforskningsinstitutets hemsida:
www.rktl.fi/svenska

Bottenhavet

Artikelförfattaren

Mikael Nordström är specialplanerare vid Forststyrelsens naturtjänster. Forststyrelsen ansvarar för skyddet och användningen av nationalparker och andra statliga naturskyddsområden i Finland.

Adress: Forststyrelsen, Kärämäkivägen 8,
20300 ÅBO
Tfn: 0400-445234
e-post: mikael.nordstrom@metsa.fi

▼ Fyrmiljön på Säbbskär. © Forststyrelsen/Mikael Nordström

Strandhugg på Färöarna

TEXT & BILD: GUNILLA HEICK

Ökvinnor är antagligen gjorda av segare virke än de flesta andra. Ofta får de klara både hushåll, barnuppfostran och allt det praktiska på gården, medan mannen i längre perioder är på sjön och fiskar, eller arbetar på något fartyg. Det har jag lagt märke till på många av de öar jag besökt runtom i världen.

Nu hade turen äntligen kommit till Färöarna. Där visste jag redan på förhand att det bodde starka kvinnor: Mina vänner fotograferna Patricia Rodas och Ilar Gunilla Persson bodde i Tórshavn två månader hösten 2001 och gjorde fina porträtt till sin serie "Sökandet efter den nordiska gudinnan". De kontaktade en rad kvinnor i åldrarna 16-70 år och bad att få fotografera dem. Färöiska kvinnor tycks besitta en ovanlig urkraft, och den lyser ut ur många av porträtten. Utställningen turnerade i Norden och visades bland annat i Köpenhamn våren 2004.

När jag själv kom till Färöarna var det mars månad 2012, regnigt och stormigt. Men de två sista dagarna tittade solen äntligen fram.

ENA DAGEN besökte vi den lilla ön Nólsoy, tjugo minuters båtfärd från Tórshavn. Hälsade på hos öns danska ornitolog Jens-Kjeld Jensen, och vandrade sedan omkring på måfå. I butiken köpte vi några vykort, och strax utanför råkade jag i samspråk med en äldre kvinna, som skulle åt samma håll. Vi pratade om väder och vind, och om den hemska orkan som öarna råkat ut för samma vinter. Tak blåste av husen och två stora vindmøllor knäckte som tändstickor.

När vi nådde hennes hus tyckte Petrissa Christiansen, som kvinnan visade sig heta, att vi skulle komma in på kaffe. Gärna! Det var en timme kvar innan båten gick tillbaka till Tórshavn. Men först skulle gässen matas. De hade egentligen fått sin

dagsranson, men blev så högljudda av sig annars. Vi gick in i huset via källarvåningen och beundrade hyllorna med keramik som Petrissa tillverkade som hobby. Egentligen var hon sjuksköterska och hade arbetat både i Danmark och på Färöarna. Vi fick kaffe och té med hembakt bröd och vandrade sedan mätta och belättna ner till båten Ternan, för vidare befordran till Tórshavn. Och jag funderade över hur många människor i Finland som bjuder hem främ-

lingar på kaffe efter fem minuters bekantskap vid butiken..

NÄSTA DAG åker vi söderut. Två timmar tar det med m/s Smyril från Tórshavn på Streymoy till huvudorten Tvøroyri på Suðuroy. Vädret är klart den förmiddag vi kastar loss. Snart lägger vi de röda husen på Tinganes i Tórshavn bakom oss. Vi passerar Nólsoy, Sandoy, Skúvoy, Stóra Dímun och Litla Dímun. Alla öarna syns inte lika bra, men vi följer med på kartan. Båten är stor, den kan ta 200 bilar och 800 passagerare. Den här dagen är vi dock långtifrån så många.

När vi närmar oss Suðuroy ser vi några svarta

byggnader med hög takås nere i hamnen i Tvøroyri. De är packhus och härstammar från den tiden då danska kungen hade handelsmonopol på Färöarna.

HÄR TRÄFFAR VI Anna Kirstin Thomsen, en av örikets driftigaste kvinnor. Anna Kirstin är femte generation i den ena av öns två stora handelssläkter. Hennes farfars farfar köpte år 1856 fyra packhus nere vid hamnen i Tvøroyri, efter att danska kungen hade upphävt handelsmonopolet. Hela härligheten kostade 4400 riksdaler. Det vet Anna Kirstin, för hon har sparat och bevarat alla gamla kassaböcker, förutom vågar, möbler och andra inventarier. Ensam har hon under flera års tid restaurerat de gamla

packhusen, med arbete närmast dygnet runt. Det har kostat svett, hjärteblod och stora banklån, men nu börjar allt vara klart. De vackra svarta husen är fredade och används som kulturcenter. I den tidigare butikslokalen är det pub och kafé. Gästerna sitter mitt i en levande utställning med alla museiföremålen omkring sig. Det doftar gott av Anna Kirstins eget hembakade bröd och smårätter. I packhus nummer 4 är det mötesplats för de unga, i ett annat är det kurslokaler. På vinden undervisar Anna Kirstin själv i salsa. Hon har prisbelönats för den fina restaureringen av både drottning Margrethe och det färöiska landsstyret.

Från Vágur, lite längre söderut på Suðuroy, kom Marita Petersen, som under åren 1993-94 var Färöarnas första och hittills enda kvinnliga regeringschef. Hon lade stor vikt på att aktivera kvinnor och skapa nätverk. Tyvärr dog hon av cancer redan som 60-årig.

EN ANNAN av Suðuroys berömda kvinnor kom också från Vágur, den impressionistiska konstnären Ruth Smith (1913-58). Personligen var hon ofta så missnöjd med sina bilder att hon målade över dem och använde duken på nytt. Det kan man konstatera på Ruth Smith Savnið, museet över hennes verk. Det ligger i den gamla gulmålade skolan i Vágur och innehåller en fin samling av hennes bilder. Många av dem är självporträtt. Vi stannade bilen, för jag ville ha en bild av museet, även om det var stängt. "Vill ni inte titta in också? Jag har nyckeln!" Den glada, hojtande rösten kom från en äldre gentleman i islandströja, som råkade befinna sig nära vår bil. Han sprang iväg, kom snabbt tillbaka med nyckeln och låste upp. Berättade att han hette Sævar Halldórsson, var islänning men hade bott på Färöarna i 32 år. Vi klättrade upp för trappan och han visade oss målerierna – också ett självporträtt som låg i en stor papplåda. Museet hade just fått det tillsänt från Köpenhamn. Det ska visas offentligt för första gången i år, när Ruth Smith skulle ha fyllt 100 år. Själv fick hon en alltför tidig död – hon drunknade under en simtur i Vágbukten, bara 45 år gammal.

LEVER I HÖGSTA GRAD gör dock hantverksboden i Vágur, Suðuroyar Heimavirki. Här säljs allt från hemstickade tröjor och vantar till barnböcker, smycken och receptfria apoteksvaror. Och så fungerar den som öns inofficiella nyhetscentral, många

tittar in för att höra senaste nytt. Kvinnan bakom disken är mörkhårig och livlig. Har ni varit i Fámjin? frågar hon – det är en av de två byarna på öns vilda västkust, därifrån kommer hon själv. Dit har vi inte hunnit, men jag har läst om hur byn, som tidigare hette Vesturvík, fick sitt namn: En gång, då två män från byn var ute och fiskade, mötte de ett franskt skepp. Med hjälp av list fick de lockat två franska kvinnor från skeppet ner i sin båt, varefter de stack iväg med dem. Besättningen stod vid relingen och ropade "Femmes!" – på färöiska blev det till Fámjin. Jag frågar kvinnan i butiken om hon kanske är efterkommande efter de franska kvinnorna? Hon skratrar hjärtligt och säger att det vet man aldrig. Faktum är iallafall att många färingar har sydländskt blod i ådrorna – det är åtskilliga piratskepp som strandat vid öarna. I dag syns dock inga sjörövare vid Färöarnas kuster.

INVÄNARNA på Suðuroy sägs vara lite annorlunda än folket på de andra öarna. Mer öppna och livliga – ön låg som den första när sjörövarna nådde fram söderifrån. Suðuroy kallas också i folkmun "Lille Danmark" eller "danskerøen". Vid folkomröstningen år 1946 var majoriteten på Suðuroy, som den enda av öarna, emot lösrivning från Danmark.

Om det är för att ön ligger närmast Danmark som det lokala färöiska språket blivit influerat av danskan vet jag inte. Faktum är iallafall att man på Suðuroy till exempel säger *jeg* istället för det färöiska *eg*. Och de mittersta veckodagarna heter inte som på resten av öarna *mikudagur* och *hósdagur*, men *ónsdagur* och *tórsgagur*.

LÄNGST I SYD på Suðuroy ligger Sumba, en liten kommun med knappt 400 invånare. Det är en av de äldsta bebodda platserna på Färöarna. Arkeologer har hittat spår av fast bosättning från början av 600-talet. Sumba ligger bakom höga berg, och det var tidigare svårt att ta sig till och från bygden när ovädren rasade om vintern. Men år 1997 sprängde man en 3 240 meter lång tunnel genom bergen från Lopra, så nu har livet blivit lättare för sumbingarna. Det branta berget Beinisdvørð vid Sumba bjuder på hisnande vyer, där det reser sig 470 meter lodrätt upp ur havet. Det får dock vänta till en annan gång – man ska alltid spara något att komma tillbaka för.

IRLÄNDSKA MUNKAR med får kom hit ut redan omkring år 625. Munkarna försvann efterhand, men fåren fanns kvar när norska vikingar tog i land

och slog sig ner på öarna omkring tvåhundra år senare. Fären har småningom blivit mer än 70 000, medan inbygggarantalet ligger på knappt 50 000. Färköttet blir till allehanda maträtter. Av ulen har färöiska kvinnor i alla tider stickat varma och tåliga plagg. Nu har designerduon Guðrun & Guðrun gjort färötröjan till högsta mode, efter att huvudpersonen Sarah Lund i danska kriminalserien "Brottet" bar en tröja av deras design. Guðrun & Guðrun kombinerar smarthet med ekologiskt tänkande. I deras butik i Tórshavn kan man dessutom hitta skor av torsk- och laxskinn och annat intressant.

MIN EGEN HELT PRIVATA färöiska hjältinna är dock en 12-årig flicka, som jag inte ens vet namnet på. Hon räddade mig från personlig katastrof, då hon hittade min borttappade kamera och lämnade in den på polisstationen i Tórshavn. Det var dagen innan vi skulle resa hem, och jag befann mig under tre förfärliga timmar i ett djupt omskakad tillstånd – innan min mobil plötsligt började pipa och den snälle polisen i andra ändan av linjen kunde berätta att kameran just blivit inlämnad på stationen. Jag jublade högt, körde dit på stubinen, gav polisen en stor kram och lämnade en ordentlig peng i hittelön. Polisen log över hela ansiktet och lovade ge den vidare till min räddarinna. ♦

Artikelförfattaren

Gunilla Heick är född i Vasa, frilansjournalist, med en hum.kand. i tyska och nordiska språk från Åbo Akademi i bagaget. Bosatt i Danmark sedan 1974, efter en mellanlandning i Sverige (fil.kand. från Lunds Universitet). Är också utbildad bibliotekarie från Danmarks Biblioteksskole i Köpenhamn. Men efter tjugo år på bibliotek segrade skrivandet, som nu varit levebröd sedan 1998. Älskar att resa, skriva och fotografera.

Adress: Dannebrogsgvej 26, DK-4654 Fakse
Ladeplats
Tfn: +45 5671 6982
e-post: gunill@heick.nu

FAKTA:

Ögruppen Färöarna i Nordatlanten ingår tillsammans med Grönland i det danska riket, men har haft självstyre i många lokala frågor sedan 1948, och egen frimärksutgivning sedan 1976. Både Färöarna och Grönland står utanför EU, även om Danmark är med.

Fiske är huvudnäring och står för över 90 procent av exporten, varav en tredjedel kommer från laxodling. Turism och ullprodukter kommer långt ner på andra och tredje plats.

Genomsnittstemperaturen är 11 plusgrader på sommaren och 3 på vintern. Havet fryser aldrig och det snöar oftast bara på de högsta bergstopparna (högsta berget är 882 meter). Vädret är ombytligt med mycket regn (280 regndagar per år) och blåst.

Färöarna består av 18 öar. Føroyar betyder på svenska "Färöarna". Namnet kommer antagligen från de irländska munkar med får som kom hit redan omkring år 625. Munkarna försvann efterhand, men fåren fanns kvar när norska vikingar tog i land och slog sig ner i början av 800-talet.

Fären på Färöarna har småningom blivit mer än 70 000. Därtill kommer ett okänt antal hästar – islandshäst, norsk fjordhäst, färöisk häst samt korsningar av dessa.

På öarna lever 3,5 miljoner fåglar, bland annat lunnefågel, stormfågel, sula, strandskata och tordmule. Förutom fåglarna är hare, råttor och mus de enda vilda djuren.

Öarnas sammanlagda inbyggartal ligger på knappa 50 000. Invånarna fördelar sig på 7 kommuner med 15 bygder.

Huvudstaden Tórshavn har ungefär 17 000 invånare och ligger på Streymoy, som är den största och folkrikaste av öarna. Den är 48 km lång och 14 km bred.

Suðuroy är 166 km² stor och har ungefär 5 000 invånare. Nólsoy är bara 10 km² stor.

Mera info på:

<http://dk.visitfaroeislands.com/>
<http://www.visitsuduroy.fo/DK/>
<http://www.visitnolsoy.fo/DK/>
<http://www.tfthomsen.com/>
<http://www.ruthsmithsavn.com/>

Seglatser med Hoppet i Estlands svenskbygder

TEXT: THURE MALMBERG

I sommar seglar estniska galeasen Hoppet med passagerare på veckoturer till Estlands gamla svenskbygder.

Seglatserna inleds måndagen den 10 juni 2013 med start från Estlands nya sjöfartsmuseum i Lennusadam i Reval (Tallinn). Sedan blir det sex dagar till sjöss med strandhugg i de gamla estlandssvenska kusttrakterna och på några öar. Kryssningarnas pris beräknas till ca 800 euro inklusive mat och program. Säsongens sista seglats inleds 15 augusti.

SÅ HÄR ser det preliminära programmet ut:

Den första etappen går till Nargö (Naissaar), där deltagarna bl a gör en kort tur på den hundraåriga järnvägen, byggd under kejsartiden som en del av öns befästning. Den gamla svenska byn på Nargö med kapell och gravgård besöks. Dagen avslutas med grillfest på stranden.

Under den andra dagen sätter Hoppet kurs på Odensholm (Osmussaar), som i århundraden hade svensktalande bosättning. Ön har på svenska blivit känd bl a för det strandhugg Albert Engström, Akseli Gallen-Kallela och Anders Zorn gjorde med kuttern Mejt 1905 och som beskrivs i en bok av Albert Engström. Också Zorn var lyrisk över resan, som han (enligt Wikipedia) beskrev som "det intressantaste vi sett och väl vårt resan ensam".

Efter en kvällsseglat mot Derhamn (Dirhami) på fastlandet norr om Spithamn, där Hoppet byggdes 1926, är målet för den tredje dagens etapp Ormsö (Vormsi). Här fanns den största sammanhängande svenska bebyggelsen i Estland. Ett självklart besöksmål är kyrkan med text på svenska och estniska över altartavlan och mängder av solkors på gravgården. För natten seglar Hoppet till Hapsal (Haapsalu),

den klassiska badorten i nordvästra Estland.

I HAPSAL blir det utfärd med buss till Nuckö (Noarootsi) med besök på herrgårdarna i Birkas och Lyckholm. Biskopsborgen besöks liksom den kejserliga järnvägsstationen som i dag hyser Estlands järnvägsmuseum och naturligtvis Aibolands museum (Rannarootsi muuseum).

Under resans femte dag återvänder Hoppet öst-
erut för att lägga till vid Rågöarna (Pakri) utanför
Baltischport eller Rågervik (Paldiski). På Rågöarna
blir det blir rundvandring genom byarna som töm-

HOPPET

AITO VIROLAINEN KALJAASI
EN ÄKTA ESTNISK GALEAS

MATKA VIRON SAARISTOSSA SEGLATS I DEN ESTNISKA SKÄRGÅRDEN

6 päivää, 5 saarta,
hadonnut kansa,
luonnon ihmeet
ja imperiumin rauniot

6 dagar, 5 öar,
ett försvunnet folk, underbar
natur och ruiner
av ett imperium

▲ På resemässan i februari presenterades seglatserna med Hoppet med denna broschyr.

des på folk när andra världskriget bröt ut. Under sovjettiden var Stora Rågö övningsmål för det sovjetiska flygvapnet. Dagen avslutas med grillfest i Lohusalu och på lördagsmorgonen återvänder Hoppet till sjöfartsmuseet i Reval.

UNDER RESEMÄSSAN i februari i Helsingfors arbetade **Alar Schönberg**, en av nyckelfigurerna bakom satsningen både på Aibolandsmuseum och på galeasen Hoppet i estnisk regi, på att finna lämpliga finländska kontakter för marknadsföringen av seglatserna. Mer information finns på www.vikan.ee. Alar

Schönberg svarar också gärna på frågor på telefon +372 52 79641.

GALEASEN Hoppet har efter ett långt och omväxlande liv i handelssjöfart i Estland, Finland och på Åland också använts för fritidsbruk i Sverige. Hösten 2005 transporterades de då sorgliga resterna av galeasen från Stockholm till Valkom.

Christoffer Grönholm, eldsjäl i Svenska folkskolans vänner, hade tillsammans med Birgit Eldh och Sten Westerholm bestämt sig för att Hoppet skulle räddas till ett nytt och bättre liv som

Skuthistoria

flytande folkhögskola på Östersjön. Skickliga båtbyggare och riggexperter från Östnyland, Estland och Åland lyckades återskapa Hoppet, som strålände vacker sjösattes i juli 2010 i Valkom. Om galeasens öden och äventyr har Sten Westerholm berättat i artikeln: *Galeasen Hoppet seglar in i framtiden* i Skärgård nr 4/2003. I bokform har Westerholm utkommit med *Den sista skutan. Berättelsen om Hoppet av Spithamn och hennes samtid* (2008). Boken ingår som Volym 184 i Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner.

När Grönholm dog 2011 förlorade finländarna kraften till fortsatta ansträngningar, och i oktober samma år såldes Hoppet till Estland. Ringen var sluten och Hoppet återvände hem. Om detta har Sten Westerholm berättat i artikeln: *Hoppet som kom hem* i Skärgård nr 3/2012.

Nu är hon riggad och klar för seglatser med tio hytter eller plats maximalt för 20 passagerare. ♦

► Finländska eldsjälarna som räddade Hoppet från undergång: fr v Christoffer Grönholm, Mikael Reuter och Sten Westerholm vid sjösättningen i Valkom 10 juli 2010. Redan 2012 skulle Hoppet ha seglat på Medelhavet och i Karibien i samarbete bl a med tidskriften Frisk Bris. Christoffer Grönholms alltför tidiga död skrinlade alla dessa planer. © Thure Malmberg.

Artikelförfattaren

Thure Malmberg är journalist som delar sitt liv mellan Söderkulla i Sibbo (vinter) och Emsalö i Borgå (sommar).

Adress:

Centrumgränd 1 A 3, 01150 SÖDERKULLA

Tfn:+358 405 93 6269

e-post: thuremalmberg@yahoo.com

◀ Hoppet lyfts ned i sitt rätta element 10 juli 2010. Skrov och motor vägde 36 ton. Bogspröt och rigg fick hon året därpå i Mariehamn, där också Jouni Lahdenperä ritat hennes segel. © Thure Malmberg.

Med Pörtö, Iniö och Oman som arbetsfält

TEXT: THURE MALMBERG

Vad har Simalö i Sibbo skärgård, Pörtö, Iniö, Kietävälä och Oman gemensamt? En skärgårdspojke från Pörtö!

En gång var det tre män i en båt: Hasse Jonasson, Mikael Slotte och Janne Aho. Åren var 1994–1996 och de tre arbetade med att introducera Viking Lines snabbtrafik med bilburna katamaraner mellan Helsingfors och Tallinn. När Viking drog sig ur det experimentet fortsatte de tre i Nordic Jet Lines trafik på samma linje. När också Nordic Jet Line 2008 lämnade konkurrensen på Finska viken grundade Hasse Jonasson och Janne Aho Eurowork-koncernen, ett internationellt bemanningsbolag, i Finland känt som EW Finland Oy med dotterbolag.

HASSE JONASSON hade som personalchef på Viking Line och biträdande direktör i Nordic Jet Line skapat goda kontakter till både Estland och estländarna som kunniga sjöfarare.

I dag sysselsätter koncernen 300 personer inom internationell sjöfart. När Nordic Jet Line flyttade sin trafik till Tanger-Tarifa följde en del av den gamla besättningen med. I dag har bolaget ett par hundra anställda i Spanien. Efter hand växte behovet internationellt och i dag ansvarar Eurowork också bl a för bemanningen på höghastighetsfärjor (56 knop!) mellan Oman och Hormuzsundet.

– Men vi har också importerat vårt sjöfartskunande till landbaserad industri. Inom sjöfarten har det ju länge varit ett etablerat system att utlokalisera bemanningen.

– I dag är EW Finland Oy den största privata arbetsgivaren i Sibbo, där det inte fanns arbetskraft tillräckligt. Ungefär hälften av våra 200 industrianställda i Finland jobbar nu i Sibbo. På det sättet har

vi också bidragit till att Livals i Sibbo kunnat flytta hem en del av sin produktion från Estland. Inom EuroWork jobbar 25 olika nationaliteter.

– Trafiken på Oman där vi har ca 70 anställda sköts i samarbete med samma tyska rederi (FRS) som var delägare i Nordic Jet Lines trafik över Finska viken. Rutten går från Muscat i Oman via Förenade Arabemiraten till Kashab vid Hormuzsundet. Landvägen är det här en tidskrävande sträcka med flera gränspassager. Sjövägen är distansen 300 sjömil, ungefär hälften av sjövägen från Helsingfors till Travemünde.

TVÅ HÖGHASTIGHETSFARTYG byggda i Australien används i den här trafiken där en enkelresa tar sex timmar. Jämfört med landsvägen blir tidsvinsten till sjöss betydande. Det här är världens snabbaste passagerarfartyg. Ombord finns tre klasser för 220 passagerare och 25–30 bilar generöst dimensionerade enligt arabisk tradition. Det hela är en lite lyxigare variant av Nordic Jet Lines fartyg på linjen till Tallinn.

– Vi har fått god kontakt med sultanens folk i Oman, och också bjudit in dem på besök till Finland. Gästerna från Oman fascinerades av oktobergrönskan på Pörtö, vi badade bastu och åt fisk-soppa, skrattar Hasse Jonasson.

Pörtö i Borgå yttre skärgård – med Estland strax under horisonten men alltid ändå starkt närvarande i medvetandet – är inte bara Hasse Jonassons hem utan också nyckeln till EuroWork.

SATSNINGEN inte bara på internationell bemanning utan även på effektiv förbindelsetrafik i Finlands skärgård har sin bakgrund i Hasses egen uppväxttid på ön. Fadern Ola är en respekterad medlem av båtbyggardynastin Jonasson och mamma Vera har sina rötter djupt i Sibbo skärgård. För Hasse och systemen Stella – senare välkänd trubadur – innebar skärgårdslivet också en lång skolväg i alla väder, dimma, menföre eller storm, till lågstadiet i Salpar i Sibbo.

På hemön och bland vänner är Hasse känd under detta namn. En mer officiell titel är ekonomiedirektör Hans Jonasson.

Det var efter högstadiet i Nickby, merkonomexamen från Borgå handelsläroverk och ett år som matros på minfartyget Pohjanmaa Hans Jonasson bestämde sig för att studera vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors. Studierna varvades med jobb på Viking biljettkontor i Helsingfors och 1991 flyttade han till Mariehamn för att bli rederiets personalchef.

Under Tallinntrafikens tid disputerade Hans Jonasson 2006 med en avhandling om arbetsrättsliga frågor och samarbetslagen i Finland. Den juridiska sidan är viktig i EuroWork; bland annat har bålet konsulterats av staten Oman när det gäller att implementera internationella sjöfartsbestämmelser nationellt.

– Vi måste behärska nationella avtal och nationell lagstiftning i alla de länder där vi arbetar, säger han.

MINA FÖRÄLDRA hörde till pionjärerna som för 40 år sedan kämpade för att få förbindelsestrafik till Pörtö, där skolan hade lagts ned under 1960. Postförrarna på linjen från Kalkstrand via Skyttenskar till Pörtö var viktiga för kommunikationerna, och när Pörtö-Bodö Trafik Ab grundades var det ett viktigt steg.

– För mig handlade satsningen på förbindelsestrafik i skärgården från början om idealism. Jag ville föra min fars arbete vidare. Han hade t.ex. själv byggt förbindelsebåten ”Pörtö” som är skräddarsydd för att klara både lågsång och högsångstrafik till ön.

– Jag har en stark vilja att föra Pörtö framåt. Det handlar om mycket idealism, och man får inte i sådana fall se alltför mycket bara på kapitalkostnaderna utan sikta 25 år framåt i tiden. Det har hela tiden varit min filosofi att inte blicka bakåt, utan framåt.

– För att skärgårdstrafik skall löna sig måste uppbygget vara professionellt och storskaligt. Det krävs daglig trafik med minst två turer i vardera riktningen för att konceptet skall lyckas. Modern teknik och internet skall utnyttjas, och tryckta turlistor finnas tillgängliga.

I PÖRTÖTRAFIKEN har EuroWork genom Pörtö Line ett avtal till 2020 med NTM-centralen som sköter upphandlingen av skärgårdstrafiken. Vår målsättning är att driftskostnaderna skall täckas. På väldigt lång sikt får de också gärna ge en viss avkastning på kapitalet.

– För tio år sedan hade Pörtötrafiken 1 500 passagerare. Under 2012 räknade vi in 12 000 passagerare! Det är regelbunden daglig trafik enligt turlista som genererar trafik! Nu kan hantverkare åka på jobb på morgonen oberoende av om de bor i skärgården eller kommer från fastlandet.

– I Sibbotrafiken kom vi in i januari 2013. Vi har fått god respons på den trafik med svävarer som vi hade under vintern. När isarna gått sattes ms Matilda med plats för drygt 40 passagerare in i Sibbo skärgårdstrafik. I maj köpte vi dessutom ms Sibbe, den kommunägda menföresbåten, som nu kan an-

vändas för samma ändamål i Sibbo.

– I Åboland sköter vi med ms Nordic Duck trafik på den sk södra ruten i Pargas. I Iniö driver vi en landsvägsfärja och i Kietävälä i Puumalaregionen vid Saimen har vi två fartyg i vår trafik. Under hösten sätts också reservfartyget Nordic Eider in på en kort charter för trafiken från Kotka till bl a Aspö och Fagerö.

Hasse Jonasson tycker att det skulle behövas ett nytt system för trafikverkets (sjöfartsverkets) och statens ägarpolitik när det gäller förbindelsefartygen. Här kunde man ta modell av ålänningarna. På Åland är det landskapet som äger färjorna och hyr ut dem åt trafikidkarna.

UNDER FJOLÅRET kunde vi också köpa den tidigare sjöbevakningsstationen på Pörtö, fortsätter Jonasson. Platsen vid Svartviken – som tidigare också kallats Tullviken – har traditioner sedan 1842, då en tullstation anlades här. Tulluppsyningsmannens gamla bostadshus står fortfarande kvar, och skall nu rustas upp. Dessutom ingick sjöbevakningens brygga, en bastu och stora båtlider i köpet.

– Själva sjöbevakningsstationen har vi moderniserat under vintern. Här blir gott om rum för våra besättningar, som liksom båtarna och svävarerna kommer att ha Pörtö som bas året om. Här får vi också plats för utbildning och kontor.

– Intill stationen ligger Tullplan vid Byviken, genom åren populärt ställe för öns unga. Eftersom traditionerna från tullens tid är så starka, har vi också valt att kalla vår nya bas Gamla tullen. Fast sjöbevakningen fungerade på ön under de senaste 80 åren gjorde tullen faktiskt också det minst lika länge, säger Hans Jonasson. ♦

Artikelförfattaren

Thure Malmberg är journalist som delar sitt liv mellan Söderkulla i Sibbo (vinter) och Emsalö i Borgå (sommar).

Adress: Centrumgränd 1 A 3,
01150 SÖDERKULLA

Tfn: +358 405 93 6269

e-post: thuremalmerg@yahoo.com

Kuggom

Säg Kuggom, och de flesta associerar till stolta båtbyggartaditioner. Också på finskt håll, eftersom många av eleverna i den gamla folkhögskolan på Kuggomåsen i Pernå på sistone varit finskspråkiga. Inte minst på båtbygggarlinjen, som alltid varit skolans flaggskepp.

Men säg den glädje som varar; senast vid utgången av år 2014 är det slut. Inte bara båtbyggeriet utan hela folkhögskolan. Så har ägaren och den nuvarande upprätthållaren Axxell bestämt. Beskedet i slutet av mars 2013 slog ner som en bomb i Lovisanejden, för vilken Kuggomskolan varit en viktig bildningshård alltsedan skolan inrättades 1905.

EKONOMIN har visserligen alltid varit ett problem, men så har det varit för alla folkhögskolor. I slutet av 1990-talet var problemen så stora att Svenska Folkskolans vänner trädde in och räddade skolan. Man övertog i samma veva också några andra folkhögskolor, för att senare överlåta dem åt nybildade Axxell.

Den senaste tiden har varningssignalerna inom Axxell duggat tätt. Mest hotade har folkhögskolorna i Kuggom och Lappfjärd varit. Båda är små, men viktiga för respektive region, och framgångsrikt profilerade: Lappfjärd på musik, främst populär sådan, och Kuggom på hantverk.

Popmusikutbildningen i Lappfjärds folkhögskola, som påbörjades 1982, har enligt Sven-Erik Klinkmann varit helt avgörande för det "österbottenska popklustret" (Klinkmann 2013). En avläggare av den rikssvenska schlagerindustrin som genererat allt från musikteater och dansband till Krista Siegrids.

KUGGOM HAR i sin tur profilerat sig på hantverk, med båtbyggeriet som pärlan i kronan. Men det räckte inte för ägarna. Utslagsgivande var uppenbarligen att man i Lappfjärd haft betydligt starkare lokal uppbackning. Österbottningar är vana att "springa i trapporna", och dessutom försvagades

Kuggom – båtbyggartraditioner som inte får brytas

Kuggom

TEXT: THOMAS ROSENBERG

det lokala stödet för Kuggomskolan märkbart sedan SFV och senare Axxell tog över. Och ännu sämre blev det då det starkt svenska Pernå uppgick i storkommunen Lovisa, för vilken stödet för Kuggom inte är lika självklart.

Och det trots att allt fler finskspråkiga, fr.a. bland de nyinflyttade, fått upp ögonen för de möjligheter Kuggom ger. Lovisa har upplevt ett dramatiskt uppsving när det gäller intresset för allt gammalt och genuint. Evenemanget Lovisa Historiska Hus lockar sedan 2005 årligen kring 10 000 personer, och den pittoreska miljön är i dag Lovisas främsta trumfkort. Intresset för hantverkskurserna har stadigt vuxit, och detsamma gäller båtbyggeriet. Det är många som under de senaste två-tre decennierna tagit ett sabbatsår och byggt sig en båt, eller skaffat sig ett yrke som båtbyggare.

MEST KÄND har man blivit för de större båtar man byggt eller renoverat. Den kändaste kanske Daphne, som numera ligger på paradplats i Åbo. Men man har arbetat också med större fartyg. Det senaste s/y Hoppet, den estlandssvenska skuta som SFV åtog sig att rädda, och som åren 2006-2010 byggdes upp helt på nytt i M-Yachts hall i Valkom i Lovisa, med hjälp av båtbyggare från Kuggom, i form av en ett-årig skeppstimmerkurs (Westerholm 2010 och 2012, Rosenberg 2013).

Några år tidigare byggdes s/y Österstjernen vid Skeppsbron Lovisa. En drygt 20 m lång replik av en gammal skpaketjakt som åren 1815-1848 gick i trafik mellan Lovisa och Stockholm. Också nu bidrog Kuggom i form av två skeppstimmerkurser som sträckte sig över sammanlagt två läsår.

MEN LÅT OSS backa lite. Östra Nylands folkhögskola grundades år 1905, under namnet Östra Nylands lantmänna- och husmodersskola. Till inspiratörerna hörde Pernåbördige Wilhelm Grefberg, som varit med om att grunda Svenska folkskolans vänner, samt Axel Olof Freudenthal, som i slutet av 1800-talet frade sina somrar i Östnyland, först i Strömfors skärgård och sedan på Sarfsalö.

Redan från början intog skärgårdsnäringarna en stark ställning. Till skolans upptagningsområde hörde ju skärgårdskommunerna Pernå, Strömfors och Pyttis. Redan från 1911 startade man, som den första folkhögskolan i Finland, en speciallinje för fiskare, den sk fiskeriavdelningen. Och redan föl-

jande läsår byggde eleverna en fiskarbåt, "17 fot lång, på ekspant och kopparfäst" (Sirén 2005, 38). Och så skulle det fortsätta.

BÅTBYGGANDET vid Kuggomskolan påbörjades alltså redan under fiskeriavdelningens första verksamhetsår. Den första läraren var lotsen Anton Forssell. Sedan han återgått till sin lotstjänst 1918, i det självständiga Finland (efter att i likhet med många andra finlandssvenska lotsar ha vägrat arbeta för de tsarryska myndigheterna under ofärdsåren), blev det ett uppehåll i båtbygget. Det återupptogs år 1922, då avdelningen omorganiserades under namnet Pernå fiskarskola. Då byggdes också en ny båtverkstad. De övriga linjerna var lantmänna- och husmoderslinjen.

SEDAN 1922 har verksamheten bedrivits rationellt med framstående båtbyggare som lärare: Hjalmar Serenius 1922-24 och 1930-34, Karl Sund 1924-30, Hemming Blomkvist 1934-37, Hemming Forsell 1937-48, Ragnar Palmgren 1948-64 och Max Mattson 1964-72. Åke Stenvik verkade som timlärare mellan 1982 och 1986, då elevantalet var så stort att det behövdes två lärare. Erkki Lönnqvist knöts till skolan i november 1972. Han verkade som ansvarig lärare ända till sin pensionering 2005, och är den som fortfarande i hög grad personifierar kunskandet inte bara på Kuggom utan i hela Lovisanejden. Lönnqvist berättar att det under hans tid byggdes sammanlagt 123 träbåtar, 129 plastbåtar samt 42 kanoter (kajaker och kanadensare).

Fram till 1973 var det enbart trä som gällde, men sedan tog plasten nästan över. Men redan på 1980-talet återkom träbåtarna och har sedan dess varit Kuggoms kändaste symbol. Tillverkningen av glasfiberbåtar fanns visserligen länge kvar, och den nuvarande läraren John Stenberg berättar att den sista glasfiberbåten byggdes år 2008. Till det nationella båtbyggnadsprogrammet hörde nämligen också ett "plastpaket".

ERKKI LÖNNQVIST gick i lära hos sin pappa Sulo Lönnqvist, också han legendarisk båtbyggare. Erkki byggde sin första båt redan som 12-åring. Som 15-åring började han arbeta både i sin fars båtbyggeri och på Finska fiskeris båtvarv i Patuna, som var en del av Nordström-koncernen. Där seriebyggdes båtar för export till USA. Efter en kortare sejour vid Valkon Laiva, sedermera Rauma Repola, återvände Lönnqvist till Finska Fiskeri. Här byggdes båtar i rena serieproduktionen. Under en enda vinter bygg-

des t ex 32 Göteborgsekor och 17 Lightningar, de senare alla i mahogny. På Kuggom byggdes under Lönnqvists tid 12 Göteborgsekor.

LOVISA är faktiskt den ort i Finland som har de flesta Göteborgsekorna, något man kan bevittna under det årliga storevenemanget Lovisa Small Ships Race, som i mitten av juli samlar träbåtsentusiasterna. Också av Lightningar finns den största flottan i Lovisa. I slutet av 1950-talet arrangerades här rentav Europamästerskapen i den klassen.

Finska Fiskeri har också byggt mest folkbåtar i Finland, den sista 1975. Totalt hela 45 folkbåtar, det största antalet byggt av ett enda varv. På Kuggom byggdes en folkbåt.

Även om det redan fanns långa traditioner på Kuggom då Lönnqvist började var det så och så med både virket och utrustningen. Han tar som exempel den spetsgattade roddbåt man byggde åt den tidigare läraren Anton Forssell. Denne var glad, men inte nådig ifråga om råvaran: ”He är no allt bra, men sku det int ha kuna vara liiite betär virke?”

Till en början var eleverna också ganska ”valpiga”, dvs unga och oerfarna, vilket gjorde att byggandet fick delvis hobbyartade drag. Men småningom höjdes ambitionsnivån, och elevernas ålder. Allt fler började också fråga sig varför man inte kunde få också yrkesutbildning i branschen.

HÖSTEN 1978 drabbades Kuggomskolan av en överraskande motgång. Man fick plötsligt beskedet att Pernå fiskarskola inom tre månader skulle dras in och överflyttas till den nygrundade och tvåspråkiga statliga fiskeriläroanstalten i Pargas, även om man tidigare utlovats en övergångstid på tre år.

Som en kompensation för förlusten, och tack vare aktiv lobbning, fick man fortsätta båtbygggarlinjen med det specialanslag fiskarskolan fått av yrkesutbildningsstyrelsen. Till motiveringarna hörde att skolan hade en så lång tradition (Sirén 2005, 112). Den nya linjen antog namnet Pernå skärgårdsskola, även om den formellt var en av flera linjer vid folkhögskolan. Under det namnet verkade linjen in på 1990-talet, för att sedan småningom ersättas av benämningen Kuggomskolans båtbyggnadslinje.

ERKKI LÖNNQVIST BERÄTTAR att det under 1980-talet fanns flera starka profiler bland eleverna, såsom Jan Backman från Jakobstad och Martin Ro-

senstedt från Vanda. Båda numera erkända båtbyggare med framgångsrika varv, den förra i Jakobstad och den senare i Lovisa. Rosenstedt arbetade en tid på Kuggom, tillsammans med Lönnqvist. Andra lyskraftiga namn är Magnus Granström och Jyrki Ikonen, som bägge liksom Rosenstedt också arbetat som lärare på skolan. Granström arbetar idag på Rosenstedts M-Yachts i Valkom medan Ikonen har ett båtbyggeri i Strömfors. Ett ytterligare namn är Micke Bergwall från Sverige. Han jobbade också fyra år som lärare på Kuggom, och finns numera på Åland.

År 1993 kom John Stenberg som elev. Han hade börjat studera skeppsbyggnadsteknik på Tekniska högskolan i Helsingfors, men föredrog att komma till Kuggom.

– Jag såg genast hur duktig han var på båtplanering och -ritning, säger Lönnqvist, och att han som typ var mycket lämplig för folkhögskolan. Han hade ett hjärta för skolan, och ville att eleverna skulle trivas på skolan.

För så var det ännu på den tiden, i folkhögskolmiljön – som Lönnqvist uttrycker det: ”Först normal dag i verkstan, och sen ännu kvällssamkväm varje vecka!”

I BÖRJAN AV 1990-talet upplevde man en kris, med väldigt få elever. I Olle Siréns historik över skolan läser vi att Erkki Lönnqvist i ett PM från 12.9.1991 frågar sig: ”Behövs en skola som har bara 5-6 elever per år?”. Men att han själv också svarar: ”Kan en skola som har sin början 1911 bara sopas bort från den finlandssvenska kartan?”

Räddningen blev att skolan från läsåret 1993-94 för första gången erbjöd inte bara hobbybyggande på folkhögskolbasis utan också yrkesutbildning, avsedd för personer med yrkesskola eller tillräcklig arbetserfarenhet bakom sig. Båtbyggnadslinjens program ändrades inte av att ägarförhållandena ändrades från och med 1998, då SFV och senare Axxell tog över.

ATT SFV TOG ÖVER innebar givetvis på många sätt en lättnad. Den privata Garantiföreningen hade ensam varit ägare till Kuggomskolan från begynnelsen till år 1998, då man slutligen såg sig tvungen att ge upp och ge över till det nygrundade bolaget Kuggomskolan Ab. Tanken på ett kommunalförbund hade länge varit på tapeten men den måste begravas, bl a av språkliga skäl. Det var, och är, politiskt svårt

att uppamma intresse för svenska utbildningsanstalter i en tvåspråkig kommun.

Lösningen blev ungefär som i Lappfjärd, dvs en ägarbas bestående av SFV, garantiföreningen och kommunen, i detta fall Pernå. Det nya kapitalet tillfördes av SFV, medan garantiföreningen tillsköt fast egendom i form av ett flertal byggnader och tomtmark.

Från år 2003 överfördes huvudmannaskapet till den nya organisationen Ab Svenska folkhögskolan-SFV, eller Svefol. Hit hörde en grupp skolor SFV då ägde: Finns, Solvalla, Lappfjärd, Närpes och Kuggom samt studieförbundet Distis och den estlands-svenska institutionen Paslepp. Senare tillkom City-folkhögskolan i Helsingfors.

UNDER DE FÖRSTA åren hade Kuggomskolan ännu viss självständighet, och framför allt en egen rektor/VD, Annika Weckman. Hon var, som Erkki Lönnqvist konstaterar, "den sista riktiga rektorn på Kuggom". Under hennes tid påbörjas den medvetna hantverksprofilering som fortfarande är Kuggoms signum, och ypperligt kompletterar båtbyggnadstraditionerna.

Men sedan började problemen. Då Kuggom integrerades i Axxell spelade folkhögskolorna ohjälpligen andra fiolen eftersom all energi satsades på yrkesutbildningen, framför allt i Västra Nyland. De lokala rektorerna ersattes av platschefer, ett system som är destruktivt för varje skola oberoende av nivå, men ödesdigert för en folkhögskola.

DE SENASTE ÅREN har följaktligen präglats av nerförsbacke. Inte nog med att ägarna riktat det mesta av intresset på yrkesutbildningen i västra Nyland, och de dyra satsningarna i Helsingfors (G 18). Det lokala chefskapet har dessutom varit svagt, och tydligen haft i uppgift att köra ner verksamheten. På annat sätt kan man inte tolka den nonchalans med vilken Kuggom har skötts de senaste åren. Fjärran de motiveringar som förespeglade SFV då man gick in för att rädda skolan. Christoffer Grönholm, dåvarande kanslichef, motiverar i ett brev till Garantiföreningen den 11.6.1997 att "(Kuggomskolans verksamhet är) synnerligen värdefull i både kulturpolitisk och utbildningspolitisk bemärkelse" (Sirén, 107).

TROTS OROSMOLNEN är verksamheten fortfarande i full gång. Utöver hantverkurserna finns två typer

av båtbyggnad, dels en 2 ½ årig artesanlinje, dels en ettårig folkhögskollinje, eller "bygg din egen eka". Den sistnämnda, gemenligen kallad "gubbdagiset", är väldigt populär eftersom många i mogen ålder vill ta sig ett sabbatsår. Och man har redan fått så många anmälningar till ekalinjen läsåret 2013-2014 att den torde bli av, utöver de artesaner som blir färdiga vid utgången av år 2014.

– Vi har också haft flera "återfallsförbrytare", konstaterar John Stenberg, dvs personer som kommer tillbaka för att bygga på sina kunskaper.

Lärarna är i dag två: John Stenberg, med ansvar för båtplanering och -ritning, samt Anssi Kuisma, ansvarig båtbyggnadslärare.

Kuggom är den enda skola som ger utbildning på området i Svenskfinland. Yrkesutbildning i båtbyggeri ges också vid Optima i Jakobstad, men där gäller enbart glasfiber. På finskt håll ges utbildning i träbåtsbygge i Åbo, Fredrikshamn, Nyslott och Kuopio.

Ett stort lyft för verksamheten var den stora båt-hall som började byggas hösten 2004 och stod färdig 2005. Merparten finansierades av SFV, men man fick också betydande EU-stöd via TE-centralen.

UTÖVER DE BÅTAR som byggts under kurserna har man gjort en hel del beställningsjobb, som man delvis kunnat integrera i undervisningen.

– Jag talade alltid för att undervisningen i båt-hallen borde täcka hela spektret av båtbygge, säger Erkki Lönnqvist.

Det i särklass största båtprojektet som genomförts på Kuggom var motorbåten Kristina, kravellbyggd i mahogny, helt överbyggd och med en vikt på 6 ton. Det var en beställning från Helsingfors. Arbetet fodrade mera kvalificerade förmågor, vilket gjorde att Martin Rosenstedt stannade tre år på Kuggom, varefter han omedelbart började med eget företag.

Förutom behövlig övning, och inkomster förstås, har beställningarna gett skolan välkommen PR. För det har ofta handlat om båtar som varit både välkända och vackra. Till dem hör s/y Daphne, en ketchriggad båt som blivit berömd genom Göran Schildts böcker. I slutet av 1990-talet återbördades den gamla damen från Karibien till Finland, i ett bedrövligt skick, och återfick efter närmare 5000 ar-

betstimmar åren 1997–2000 sin skönhet. I dag ligger hon utställd i Forum Marinum i Åbo.

TILL DE VERKLIGA pärlorna hör Tesorina, en 8 m lång motorbåt i mahogny vars skönhet väckte stor beundran på Helsingfors båtmässa 1997 (då ännu halvfärdig) och 1998, då hon valdes till utställningens vackraste båt. Hon ritades och planerades av Erkki Lönnqvist och John Stenberg, utgående från fadern Sulo Lönnqvists ritningar.

– ”Är den här byggd i Italien?”, frågade en besökare på Helsingfors båtmässa en gång vid åsynen av Tesorina, berättar Lönnqvist. Då vet man nog att det är god reklam!

Det goda ryktet gäller inte bara Kuggom utan också de andra båtbyggerierna i Lovisa. För somliga går rötterna långt tillbaka medan andra startas av tidigare Kuggomelever. Martin Rosenstedts M-Yacht är t ex i dag ett välrenommerat företag, också internationellt. Här servas och repareras också välkända båtar från över there. En av dem s/y ”Rugosa”, en 60-fot lång New York 40:a, planerad av legenden Nathaniel Herreshoff, och ägd av hans sonson Halsey Herreshoff. En annan kändis är s/y ”Caresse”, en sexa från Åbo Båtvarf, som byggdes om från grunden, blev mycket omtalad på båtmässor och såldes till en tysk bankir. En i finlandssvenska vatten välkänd båt som fått ansiktslyftning på M-Yachts är scouternas skolfartyg s/y Navigator.

ALLT DETTA är kringeffekter av verksamheten på Kuggom, i kombination med traditioner som länge funnits i nejden, från Borgå i väster till Pyttis och Kotka i öster. Och icke att förglömma de numera ryska utöarna i östra Finska viken, dvs Hogland, Tytärskär, Lövskär och Seitskär, med en särpräglad båtbyggnadstradition som befolkningen efter kriget tog med sig till den finländska sidan.

Men allt detta förutsätter, poängterar Erkki Lönnqvist, att det finns en kontinuerlig utbildning:

– Hantverket uppskattas i dag, men det måste pågå kontinuerligt för att leva. Det kan man inte läsa i en bok. Och det går inte att sköta med en kurs då och då. ♦

Referenser:

Klinkmann, Sven-Erik: Ett österbottniskt popkluster? Vasabladet 20.4.2013

Klinkmann, Sven-Erik: Popklustret från Molpe till Japan. Vasabladet 21.4.2013

Rosenberg, Thomas: Hoppets långa resa. Svenskbygden, 1/2013

Sirén, Olle: ”Den östligaste svenska”. Hundra-åriga Kuggomskolan, Östra Nylands folkhögskola, i sina historiska sammanhang. Skrifter utgivna av Svenska Folkskolans vänner, volym 174, 2005.

Westerholm, Sten: Den sista skutan. Berättelsen om Hoppet av Spithamn och hennes samtid. Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner, vol. 184. Helsingfors 2010 (2008).

Westerholm, Sten: Hoppet som kom hem! Skärgård 3/2012.

Artikelförfattaren

Thomas Rosenberg, PM, sociolog, skriftställare och samhällsanalytiker.

Adress: Drottninggatan 28, 07900 LOVISA
Tfn: +358 (0)19 533 365, +358 (0) 50 528 7171
e-post: thomas.rosenberg@sulo.fi

Lohm Wessel den 20 September
1884

Min kära broder Titus

Skuru väl du redan kan fått känna
denn om dett för oss alla en stor sorg
att vår kära broder ~~Titus~~ Johannes
har varit dratt ifrån oss. Jag kan här
skrifva dina dagar i denna värld

Brev till och från skärgården och världshaven

TEXT: GUN HERRANEN

Titus Gottfrid Öhman föddes för 150 år sedan. Han skulle bli lots som sin far, Adolf Öhman, som hade kommit till Lohm från Utö. Familjen bestod av fem barn, tre söner och två döttrar som bodde på Wessel av Lohmlandet.

I det följande skall jag ta fram åren 1884-1885, eftersom det från dessa år finns fem brev från Amanda Mathilda till Titus Gottfrid. Mathilda, Tilda (f. 1869) gick då i skriftskola och Titus (f. 1862) var till sjöss för att få praktik.

AV HANS BREV till hemmet kan vi utläsa att han 1884 seglat med det engelska barkskeppet 'Hindustan' till Walparaiso (januari), Passago (maj) och Hamburg (oktober). Från Hamburg skriver han: "Jag går i natt den 20 från Hamburg till London på ångbåt. Jag skickade hem 320 tyska mark igenom ryska konsuln om ni vill vara god och taga emot det".

Följande brev från honom är från Melbourne i mars 1885. Då har han mönstrat på det engelska skeppet 'Gateacre' som för honom till Rangoon den 25 maj 1885.

BREVKONTAKTEN med de hemmavarande är na-

turligtvis osäker och i högsta grad beroende av hur långt på förhand man visste vilken hamn fartyget skulle anlöpa härnäst. Tildas första brev till Titus daterat den 13 januari 1884, hon är då 15 år gammal och såväl stavning som språk är litet haltande:

Oförglömda broder.

Jag vill nu skriva några rader till dig och underrätta dig att vi alla lefver. Och har hälsan intill denna tid men om du lefver eller är död dett veta vi icke men i förhoppning att du ännu skall lefva fast i en annan värld, så vill jag sända dig dessa rader - - - men jag kom att se ut på backen och kommer ihåg att dett ingen vinter har varit ännu intill denna dag.

I dag är pappa och Joh. på vakt på källingholm. Och i mårgon måndag skall pappa till Åbo med Anselm i skolan. Och äfvenså hinriksson och mickelsson. Men isväg slipper de intet, utan med båt ty is är dett nästan intet någotstell ännu. Snö är det nästan intet håller, en liten själ fick pappa Jul dagen. Johannes har varit i skolan vid Lagström, en till. Och skall ditt litet ännu tror jag.

Widare vet jag just intet blott tack för breffverna som du sände mig i höstas. Och efven de innevarande tror jag att nog glädde ägaren.

Bref skickade jag till Plymott till dig men om du bekom dett vet jag icke var go och sända bref hem till oss

◀ Tildas brev till brodern Titus,
daterat 20 september 1884.

▲ Amanda Mathilda ("Tilda") Öhman (1869-1930).

om vi lyckeligen uppnår hamnen ditt vi skall att vi ännu må få höra af dig. Dett är visst så långt emellan varje gång som vi får höra af dig. Att dett visst är som om du sku vara död.

Jag kan äfven säg dig att Karrbergskan är död. Hon dog dagen före jul och slapp att fira jul på ett bättre ställe. Och äfven Karby Gottfrid dog i höstas.

Men dett värsta ändå som nu är sportt, att Smiss lindbolms pojkn är galn, de har honom nu i Järn och i rumar nybondas. Ty lös är dett omöjligt att holla honom mera. Wi har äfven ny klockar här som sjunger så att den starkaste man äfven häpnar när han sjunger som hetast.

Du är vell så full ängelsman nu att du inntt förstår svändskan mera, men var god och påminn sig litet ändå, ja jag är säker att du vist får minna dig på innan dess aldeles prantade Rader blir studerade. Men änteligen skall jag nu att uphöra. Johannes har skickat bref ridan

▲ Titus Gottfrid Öhman (1862-1926). Här fotograferad i 18-års åldern i London.

och nog tänker skrifu ännu. Må vell. Dett beder jag som teknar Din Syster

Amanda Mathilda.

TILDA ÅTERGER allt viktigt hon vet i brevet: - - - det är ingen vinter - - - det går inte att komma fram längs isväg för det finns ingen is, knappast heller snö. Pappa och Johannes (Tildas yngsta bror) är på vakt på Killingholm och följande dag skall pappa till Åbo med Anselm (äldsta brodern) som skall till skolan. Vi får också veta att Johannes skall till Kapten Lagström i Markomby. Hon rapporterar vilka som dött och om den nya klockaren som har så stark röst. Till sist funderar hon om Titus 'väl är så full engelsman' att han överhuvudtaget inte förstår svenska mera...

I övrigt vittnar brevet om den långa osäkerheten som råder och den osäkra postgången.

I DET FÖLJANDE brevet beskriver Tilda sin broder

Passage den 19 Maj 1884

Älskade Förelärd

Jag vill med några rader
lata dig få veta att jag lifar
och mår bra. Heltid jag och ja
önskar dig & alla vi bötter
nu på att bästa och skall gå
sedan till Hamborg. Vi blir nu
jfrar lastade efter en månad vi var
till Callao och lastade. Dett
har varit roligt för våra huser dett
har gott på fjern i nature och vilken
nimmer jag har fått. Och om jag
får full lön dett för i permissionen
jag fick i Valparaiso att jag skulle
hållas vid fulla lönen under
hela permissionstiden. Och sedan
om kaptenen har bekräftat detta

på permissionen som jag sende från
Valparaiso. Jag fick ett brev af
Johannes och dett är alltsamt brev
jag har fått. Han ^{skriv} att han
tenkte att och segla med engelsman
i sommar var god och underlätta
mig om vart han har farit om
ni vet. Jag har ingenting vidare att
berätta dig. Språket förstår jag
och kan tala vad jag vill. Och ja
önskar jag att alla mår väl.

Älskade
adren

T. J. Pet.
Tailor in the
English Barque Hindostan
% 11th - Roman 16
Brokers.
Hamburg

Johannes tragiska bortgång. Vi får veta vilka som burit kistan, var gravölet hölls och vilken psalm som sjöngs. Parentetiskt nämner hon att 'vi slipper fram', d.v.s. blir konfirmerade, till mickelsmäss. Brevet är daterat 20 september 1884.

Min kära broder Titus

Ehuru väl du redan har fått kännedom om dett för oss alla en stor sårgh att vår kära broder Johannes har vare dratt ifrån oss. Ja han har slutat sina dagar i denna världen Och gått hem till en evig ro och vila. Vi förde honom igår den 19 till sitt sista vilorum grafven så han är nu äfven jömd men han är icke ännu glömd.

Dett var en svår sårgh att han redan fick gå till vila han vill visst icka byta med oss ty nog är han säkert hemma hos in kära fader i himmelen. dett var dubbelt lessammare för mig att jag ej fick vara närvarande als under hela han sjukdoms tid han var på Utö vilket pappa nog tydligare har beskrifvit. och Karby Janne och jag för utt samma dag som han om natten afsvimade med det blef omöjligt att komma ut den dagen men han hade bett hälsa oss alla att han gick till sin fader och vår fader till sin gud och vår gud.

Ja härrans vägar äro i sanning underliga. Han var sjuk i nitton dygn med visst hårda plågor stundom, Men alla smärtor äro nu öfverstädda. han är nu der varest ingen sjukdom och värk skall vara mer i de lefvande land hos gud.

Han hade varit så glad att han slapp i land att han intet trängde dö uti hafvets stormiga bölja.

Du skall äfven få veta vem som jorde honom dett sista besväret här i värden, nemmeligen vem som bar honom till den mörka grafven. Skutgruns Johannes, Norgårs Petter, Norrstrans Janne och Theodor, Karby Janne och Brunskär Edvard och Oskar och Enikorp Johannes. Grafölet hade vi i Vesby Danielssons. Anselm är hem och äfven fölt vår broder till jorden. Han far in igen med dett första han slipper.

Vi andra har ännu hälsan men huru länge förren

◀ Titus brev till hemmet, skrivet ombord på "Hindostan" i Passage 19.5.1884. Angående orten, skriver Kasper Westerlund (Sjöhistoriska institutet vid ÅA) så här: I brevet står tydligt Passage, men det var inte alla gånger så noga med rättskrivningen på 1880-talet. Kunde det vara Passage som avses. I Irland finns nämligen två orter Passage, den ena vid inloppet till Cork och den andra vid inloppet till Waterford. Detta kunde passa ihop med att fartyget är destinerat till Hamburg.

vår lifs klocka slår dett vete vi icke det står alena till honom som har makt öfver Lifvet och döden. Ja nog har härren vist påminnt att var och en att vi alla dö måste. Wilhelm Lundström och vallänjus seglade kull sig och blef bort. Dett var äfven att se och få höra för de återlämnade. Deras kroppar fingos väl upp ändå efter någon väcka.

Will du veta om Johannes ännu om han talte någott om dig. Dett hade han intet jort mera. Som en gång då mamma hade frågat om han kom ihåg något av syskonen. Då hade han nämt Dig mig och Anshelm i nam. Och sagt Jag kommer ihåg dem med de äro så långt bårt ifrån mig att jag intet med förgängliga ögon får se dem mera men hälsa dem att min ängslan är att vi alla får mötas på Guds högra sida i himmelen mera hade de ej håller velat möda honom därmed ty han var då redan så vag.

Han hade sagt Lagström före de kom till Utö som han hade tänkt att han skulle Dö. Mina plågor äro stora dock äro de ett intet emot den inre fred och glädje jag känner i Gud och min Frälsare. Detta har jag önskat att få säga till mina jordiska föräldrar. Och syskon Ty jag vet att de akta kroppen för ett intet emot den odödliga själen. Ja i sådant fall hafver han fullbordat loppet behollit trona vunnit rättfärdighetens krona. Och hans lön är stor i himmelen. Uptekning hade vi efter honom jul tredje dagen. Verdit steg ej högre som 30060 mark, och nu är alt om honom, på Utö dog han och sedan när alla plågor var slut fick vi taa hans döda kropp hem. Ja mitt hjerta vill brista af särg vid tanken på honom. Jag skrifver så dåligt att det vel är svårt att få reda på det. Ursäkta om jag har skrifvit något onödigt;;;

Ja du vet nu väl om den hädangångne Johannes jag kan nu icke mera skrifva ty en ström tårar afbryter min skrifning;;;

Var nu god och skrif hem till oss bref så fort du kan så är dett nu ändå litet lättare när vi får höra af dig. Att någongång vänta få se dig i lifvet. Det är vel fåfängt att vänta. Detta är rysligt dåligt skrifit men du vet nog förut hurudant jag skrifver. Vi får igen börja skrift skola om mända och om mickels slipper vi fram. Ja farvel med dig.

På hans döda stoft sang vi de värserna på Psalmen 387 versen 3 som börjar (Jag kommer från ett brusande haf, till rätta glädjestranden mm)

Adjö farvel Med dig, Teknar

Matilda Öhman

YTTERLIGARE ETT BREV förtjänar citeras. Tilda har blivit ett år äldre, julen är överstånden och nyheter-na om ungdomens handel och vandel är på tapeten. Brevet är daterat *Lohm Wässel den 4 Januari 1885*

Alltid I håg komne Broder,

Länge har dett varit vår väntan att få bref ifron dig min ihåg komne broder men till sist kom det ändå när all väntan var slut, vilken var en jättligt stor glädje för oss som ännu lefva och att härren har låtit dig få äga hälsan som är den högsta gåfva som vi på jorden kan få äga, Ja den dyr för man har vi alla någorlunda haft utom Anselm som alltid är besvärad med ett och annat.

Ja nu har vi åter firat julen, minnet af vår frälsares födelse. Och äfven Dett gamla året har gått till sin ända. Och vi har åter fått uplefva dett nya årets början, men kanhända innan detta årets slut så får äfven vi säga farvel till denna värden, ty dett ser vi att intet lefde all i år om jul som lefde i fjol redan innom vårt hus.

Ja nog måste jag tillägga att jag tyckte det var den lessammaste jul jag ännu har uplefvat. Icke därför att oss har fattast någott, nog vet jag dett at du kära broder har dett värre som måst plöja vägen och intet få vara i Lungn såsom vi men just därför att när jag påminner mig dig. Och äfven en annan vems namn jag ej förmår nämna. Då är juln mer särglig jul fast jag vet att han nog firar en bättre jul som alla vi andra som ännu lefva ty vad kan vara större fröjd än vistas uti himmelshöigd. Ja der hinner nog julen till, att fira alla dagar i himmelen,

Till kyrkan var jag nyårsdagen, Eufemja Danielson var här i byn med mig en liten tid och far hem då vi får ännu färdas med båtar. Is är dett intet annat som Gloett, Södersund och Långvik holler gå, snö är dett men ingen vinter. Vakten är uppkörd på härget och i går den 3 var Lotsräkningen. Lotspänningarna steg till 12hundra mark på man.

Wad nyheter beträffar vet jag just intet mycket blott att dett Tjugonde dagen skall firas Brullop för Albert Dalström och Maria Österberg i Syvilax, de tu varda nu ett, intet är någon bjuden ifrån Lohm och vem är här att bjuda håller.

Men sedan följer ett värre, att Anderlina Rumander

är på Källingholm och snart nog skall föda en son eller dotter. jag är ej så säker vad dett blir för sort Kanhända hon äger utaf bägge delarna ty nog ser hon utt att kunna hafva dett. Hännens största funderingar lär vara dessa vem som skall vara lycklig och få hånne. Mars Selma har redan fått som Böls Konrad lär få, och samma vill äfven Anderlina hafva.

Det var äfven 8 Stykn i förflutit år, som prästen sade att vare oläfligt komma till värden. August Öhmans Maurets på Utö är äfven gift med Kalles Tilda och äfven Fina är gift i Åbo med en ångbåtskeppare, och är nu boände i stadn. Skutgruns Johannes är nu i exisen i Åbo och var hem om jul med ungifärm. De hade ej längre tärmin som 5 dagar intet tykte han just om dett men dett måste nu gå.

AV DET NÄSTFÖLJANDE brevet daterat 19 juli 1885 framgår att hon fått brev från Titus i Rangoon: 'Du skrifver att der var mycket varmt i Rangun, här är och mycket varmt nu, fälket har nu brått att slå dett är en mera torr sommar, och dålig böväxt.-----Jag väntar nu som haren varje dag bli hjuden på bröllop, men Hamberg består intet ått dem, och sjölf har han intet att holla af, så det blir visst ohållet fast hon redan har tingat tärnor men värre är dett väl att han har tagit sig så stora supar att han har fel i hufvudet så att hon lär få börja vakta både honom och flaskan berättas det nu. ---- Jenast måste jag påminna dig. Karby Janne han säger sig ännu vara den gamla stut han har varit, eller samma Goda karl, som förr. Jag vet intet om flickorna vill hafve honom eller han ej dem, intet tror jag ändå att han har tjugosju brudar mera. ---- Jag får nästa tisdagen 28. på skäret till Norrhafvet, med Sune Ströms. Jag tror dett är bäst du intet skrifver något bref till mig från Ångland, jag är vist då bårt.

I slutet av brevet framhåller alltså Tilda att hon sannolikt inte är hemma på länge, så det lönar sig inte för Titus att skriva från England!

JAG HAR KOSMETISKT putsat vissa ortografiska detaljer i texterna för att göra breven lättare att läsa, medan andra typer av skrivsätt, t ex ungifärm för uniform, har jag låtit kvarstå. Många av de personer som i förbigående är nämnda i breven kan kanske identifieras, men de har i alla händelser hört till syskonens gemensamma bekantskapskrets. Sett ur nutida perspektiv ger Tildas skildringar i breven till Titus en inblick i hur en ung tonårsflicka i skärgården såg på världen omkring sig. ♦

▲ Gun Herranen läser 1800-tals syskonen Öhmans brevkorrespondens. © Håkan Eklund.

i

Artikelförfattaren

Gun Herranen är fil lic och aktiv i Åbosamfundets svenska sektion.

Tilda i texten ovan var artikelförfattarens mammas faster och Titus hennes morfar.

Adress: Slottsgatan 47 A 18, 20100 ÅBO
Tfn: +358 (0)40 730 4302
e-post: gun.herranen@abo.fi

Rapport från en ö

TEXT: CHRISTIAN PLEIJEL

Hettan dallrar. Det doftar timjan, kyndel och oregano. Jorden är precis så torr som den ska vara för att olivträden ska trivas. Ovanför hamnen Riva - "Nya Hamnen" - ligger Sankta Irinas lilla kyrka, kritvit mot den intensivt blå himlen.

Jag tar en kaffe hos kapten Michelis och väntar på "La pantoffla" - flakfärjan - som kommer när den kommer.

Allting står stilla.

Tiden går.

HÄR FINNS INGENTING att göra, ingenting att köpa och det finns inget internet. Det här är Thirassia, en liten ö med 268 invånare, fem byar och 21 kyrkor

i Egeiska Havet. Med en yta som Keistiö, Mossala eller Kirjais är den en bit av en vulkan som rasade samman 1 600 f Kr och efterlämnade en trasig kantremsa med höga branter runt en flada stor som Iniöfjärden.

Mitt emot Thirassia ligger Thira också känd som Santorini. Det är den största resten av vulkanen med tiotusen bofasta och en halv miljon turister per år. Hit till Thirassia, som är en mycket mindre vulkanbit, kommer bara några få turister som tar i land i Korfos ("Gamla Hamnen"), badar och äter på en av två restauranger i den lilla hamnen. Inte många går de 270 trappstegen i hettan upp till byn 85 meter rakt ovanför.

JAG HAR GÅTT tvärsöver ön, från en hamn till en annan, genom ett solstekt landskap med doftande berg, åsnor och enstaka mopeder med vänligt hälsande människor. Ön lider av att de traditionella näringarna - vinodling, stenhuggeri (pimpsten som bland annat användes för att fodra Suezkanalen), fiske och åsneuppfödning - förändrats, av att befolkningen blir allt mindre med en skev åldersfördelning och obalans mellan könen, samt brist på förstäelse från politiker i Aten och Bryssel.

Projektstart

THIRASSIA är som Santorini för 35 år sedan (förra gången jag var här). Men Thirassia ger inte upp och väljer en helt annan väg än Santorini med utgångspunkt i principerna för hållbar utveckling. Med hjälp av den grekiska ö-organisationen DAFNI (ungefär som FÖSS) har ön gjort en energieffektiviseringsplan och söker nu EU-pengar för att förverkliga den. Planen omfattar ett gemensamt värmesystem för femtio hushåll, ny kommunal belysning, att kommunens bensinbilar byts ut mot elektriska bilar, två cykelutlåningsstationer med 20 cyklar vardera, nya cykelvägar och vandringsleder (hållbar turism), en avsaltningsanläggning för havsvatten, ett nytt avfallshanteringssystem med källsortering, en privatfinansierad vindpark och ett nytt elnät med kabel till Santorini. Samt en elektrisk minibuss för kommunal trafik.

DENNA DJÄRVA ansökan är orsaken till att jag är här. Jag är nyfiken och jag är representant för ESIN – European Small Islands Federation – som just gått med i ett projekt som ska effektivisera energianvändningen på Europas små öar.

Passagerarfärjan från Santorini går fem gånger i veckan. För bilar och cyklar finns den flatbottnade flakfärjan som jag av nyfikenhet väntar på. Den ägs och drivs av öborna tillsammans, är ström- och väderkänslig och har en tillåtande tidtabell.

Jag ber om en kaffe till och tänker att ö-bor måste vara både ö-vertänkta och ö-msinta. ♦

Christian Pleijel arbetar på det svenska företaget Vectura som rådgivare till städer, kommuner, länsstyrelser, regionförbund och regeringar i strategiska frågor som har sin utgångspunkt i trafik och transporter. Han är sedan åtta år fast bosatt på Kökar och utför en stor del av sitt arbete på distans.

Adress: Överboda, AX-227 30 KÖKAR
Tfn: +358 (0)18 559238 (hem), +46 (0)70 284 7797
Skype: christian.pleijel
e-post: christian.pleijel@vectura.se

Sjundeklassister på skärgårdsutflykt

TEXT: PIA PROST

Alla barn har rätt till skärgården. Barn som får bekanta sig med skärgårdens natur och historia får en förståelse för skärgårdens egenart och en vilja att värna om skärgårdsmiljön.

Det finns många barn i Åboland som aldrig haft möjlighet att besöka utskärgården, därför har Forststyrelsen under tiotals år arrangerat skärgårdsutflykter för sjundeklassister. De senaste sex åren har Skärgårdshavets Biosfärsområde och Forststyrelsen samarbetat kring utfärderna. Numera inkluderas också en undervisningsdag i skolorna som dras av biosfärsområdets koordinator Katja Bonnevier. Undervisningsdagen fungerar som en introduktion till det samarbete eleverna från skolorna i Nagu, Korpo och Dalsbruk gör över nätet före skärgårdsutfärden.

ANSVARIGE läraren Peter Rönnberg kostaterar att det bland årets nior inte finns någon elev som kommer från en ö utan förbindelser med landsvägsfärja.

– Men många har haft släkt på öarna. Och som vårt skolnamn säger är vi belägna mitt i Skärgårdshavet, därför känns det också viktigt att bekanta sig med de speciella levnadsförhållanden det innebär att vara bosatt på en ö.

ÅRETS UTFÄRD gick till det vackra Yxskär i Vänö-arkipelagen.

– Ön har troligtvis aldrig varit bebodd året om, men här fanns en ganska stor fiskestuga som till-

hörde Stens hemman på Vänö, berättar Bodil Rehn från Forststyrelsen. Förutom att här fanns goda fiskevatten, skar man vass till djurfoder, vilket ofta var barnens uppgift. Och de hamlade träden visar att man även beskar träden för att få vinterfoder till djuren.

– Där!

De ca tjugo eleverna från Dalsbruks skola och Kyrkbackens skola i Nagu lystrar.

– Hör ni näktergalen? frågar Bodil, och förklarar vilken sång de ska försöka urskilja i det allmänna fågelkvittret.

EFTER EN STUND sprider sig elever och lärare runt ön med kameror och kameratelefoner i högsta hugg. Varje elev har fått en djur- eller växtart som de ska lära sig mera om, och nu behövs det bilder till den gemensamma artbloggen på nätet.

Sara Hämäläinen och Ann Eriksson från Nagu äter grillad banan med choklad, och med en vidsträckt utsikt över det vindstilla Skärgårdshavet.

– Det viktigaste med de här dagarna har varit att vi nu känner bättre till begreppen, och vet vad biosfärsområdet och nationalparken står för, konstaterar tjejerna. ♦

Illustrationer: (TXT PÅ KOMMANDE)??

- ▲ Bild 3, s. 52, bildtext fattas
- ◀ Bild 5, bildtext fattas
- ▲ Bild 3, bildtext fattas

▲ Från vänster: Enja Biström, Erica Jansson, Dana Elgabsi, Amadeus Mattsson, Kira Henriksson, Kia Lindqvist, Kevin Sukala, Jonathan Axén, Andreas Jansson, Axel Mårtensson. © Peter Rönnberg.

Faktaruta

Ö-projekt i Skärgårdshavets skola

Årskurs 9 i Skärgårdshavets skola i Korpo har i år arbetat kring temat Närmiljön. Under våren samarbetade eleverna kring ett projekt som kallades "Bebodda öar i Åbolands skärgård". Varje elev fick välja en bebodd ö som eleven bekantade sig med närmare. I arbetet, som resulterade i 16 planscher som berättade om de olika öarna, ingick även att intervjua någon av dem som bor på ön. Elevernas arbeten kommer också att leva vidare, i och med att de kommer att utgöra grunden för öarnas egna sidor i den åboländska byaportalen på www.efbyar.fi.

Artikelförfattaren

Pia Prost är byaombud för Åboland, Egentliga Finlands Byar r f

Adress: Strandvägen 24, II vån, 21600 Pargas
Tfn: +358-44-35 000 99 , 050-338 1710
e-post: [pia.prost @ efbyar.fi](mailto:pia.prost@efbyar.fi)
www.efbyar.fi

Ett lagom ställe

TEXT & FOTO: HÅKAN EKLUND

Vid Antons Gästhem tar Erika emot. Det är andra sommaren som hon sköter ruljansen. Hennes yngsta dotter Nehlah gör sandkakor så länge vi pratar.

Dimman har lättat, solen har igen kommit fram och tre cykelturistande damer från Västnyland drar iväg mot Hamnö. Från buskagen intill sjunger näktergal, rosenfink och höksångare. Näktergalens och rosenfinkens kännpaka sång känner många igen, men inte höksångarens. Trots att den sistnämnda är en karaktärsfågel för Kökar är det inte många Kökarbor som känner fågeln och vet att just på deras ö hittas Finlands tätaste bestånd av häckande höksångare – idag en sällsynthet längs sydkusten. I resten av Finland saknas den helt. Den anländer i slutet av maj, som en av de senaste, och nu i början av juni gör jag mitt årliga höksångarbesök på Kökar.

► I snåren runt Antons sjunger höksångaren som är en okänd storhet för de flesta Kökarbor.

Den är vanlig på Kökar, men sällsynt i resten av Finland.
© Håkan Eklund.

◀ Incheckning till Antons Gästhem. Erika antecknar, dottern Nelah gör sandkakor.
© Håkan Eklund.

ANTONS ÄR ett standardställe för fågel- natur- och fotointresserade, cykelturister och andra som förstår sig på det enkla. Antons är ett lungt, naturnära, prisvärt och lagom ställe på alla sätt. Ett tiotal bäddar i små rum, ett gemensamt kök, vardagsrum med brasspis, en bra bastu och nära till fina fågel- och kulturmarker, vandringsled och utskärgård. Vad mer kan man begära?

Småskalig kostnadseffektiv övernattningsverksamhet som fungerar i glesbygd, också ur företagarens synvinkel. Behövs det mera brasved är det bara att gå och hämta ur Gunnars vedhög på backen ett stenkast bort.

ERIKA säger att det främst är finska fågelskådare som är kunder under vår och höst, när det inte finns "vanliga" turister. Många har läst Ari Linns bok "Fåglarnas Kökar" (2007) som berättar om alla fåglar som genom historien observerats inom kommunen.

Jag berättar åt Erika att det är jag som har översatt boken från finska till svenska och att jag fortfarande är aningen irriterad på förlaget som hade så bråttom med att trycka den, att korrekturen uteblev...

Den här intressegruppen är viktiga säsongförlängare i skärgården säger Erika, men då är det pappa Gunnar som håller i trådarna. Själv tillbringar hon och hennes man vintern antingen i Thailand eller på fasta Åland.

SJÄLV har jag använt Antons som kursplats för ota-

liga fågelkurser under 1990-talet och känner mig mycket hemma bland fyra generationer Sundströmmare. Detta med en familjär kontakt till företagarna och deras kärnfamilj är något som jag och många med mig uppskattar. Något som är "arttypiskt" inom landsbygds-/skärgårdsturism. Också nu hinner jag byta några ord med Erikas farmor Sylvia, farfar Bertel och pappa Gunnar Sundström.

SYLVIA ÄR eld och lågor över sommarens stora evenemang "Eufemia", ett skådespel i två akter som

▲ Sylvia Sundström är producent för sommarens stora evenemang "Eufemia", ett skådespel i två akter som spelas i Vikingalund på Hellsö.
© Håkan Eklund.

▶ Bertil Sundström följer noga med allt som har med Östersjön att göra. © Håkan Eklund.

skrivits av Robert Liewendahl och har urpremiär 28 juni i Vikingalund på Hellsö. Sylvia själv är producent och har många järn i elden för att få allt att löpa. Nästa alla rollinnehavare är Kökarbor. Hon berättar att det är flera års sen de senast hade sommarteater på Kökar, och att alla pjäser hittills handlat om lokalsamhället – kulturhistoria när den är som bäst.

Sen berättar Sylvia om Eufemia Carlberg (1882-1971), som skådespelet handlar om, en eldsjäl som i tiden gjorde mycket gott för Kökar. Hon hade anställts som lärare 1908 och var den som fick fart på skolbygget. Hon stod på barrikaderna för att få bättre kommunikationer, var med och grundade flera föreningar och var på äldre dagar krönikör i Åbo Underrättelser. Hennes tidningskrönikor från åren 1932-1949 finns samlade i boken "Tid som flytt" (223 s, 1996) som utgetts av Kökars Hembygdsförening. Eufemia (född Fagerström) var född och uppvuxen på Gyltholmens enstaka hemman i Hitis skärgård och hade genomgått Ekenäs seminarium innan hon fick sitt första lärarjobb på Kökar; ett jobb som hon skötte tills hon var 69 år gammal!

- Eufemia var en eldsjäl som fick fart på det mesta; när hon kom till sin lärartjänst fanns det varken skolbyggnad, pulpeter eller orgel och markägarna grälade om var skolan skulle byggas. Men Eufemia fick ordning på gubbarna. Hon upplevde två krig, och fungerade också som spion, något som är sparsamt dokumenterat. När kontrollkommissionens män kom på visit efter kriget hade hon dagen innan hunnit bränna upp viktiga dokument i kakelugnen...

- Under de sista skolorn var hon ofta trött, berättar Sylvia. Då brukade hon låta någon elev förhöra läxorna medan hon drog sig undan för en tupplur.

SYLVIAS MAN Bertil kommer ut på trappan. Han inleder diskussionen om tillståndet i Östersjön, som han är bekymrad över. Han berättar om dåligt bot-

tenvatten som strömmar upp på västra sidan av Kökar, där gäddans och abborrens romkläckning lyckats dåligt sen 1980-talet.

- År 1990 var knappt hälften av romkläckande fisk på plats jämfört med 1975. Väster i sundet är det nästan helt tomt på lekande gädda och abborre idag, säger han. Och flundran flyr sina vanliga platser för att söka småfisk uppe på grunt vatten. Men det för att den får en sämre smak!

Bertil påpekar att minst 80 miljoner människor runt Östersjön är med och övergöder våra vatten.

- Ensamma klarar vi inte av att sätta in de effektiva åtgärder som krävs för att en förbättring skall ske. Men en bra miljö kostar både tid, arbete och pengar, det finns inga genvägar. Alla måste hjälpas åt, i längden ger det nog lön för mödan, anser han.

PÅ KVÄLLEN vältrar dimman igen in över Hamnö och lägger sig som en spindelväg över markerna runt Värvan. Vid 23-tiden lämnar jag boken och värmen framför brasspisen och går ut på en timmes vandring. Strax bakom byggnaderna i ett tätt snår håller en nattsjungande kärrensångare till, en sällsynthet från sydost. Tre näktergalar hörs sjunga från olika väder-

▼ Erika städar och bäddar för nya gäster som väntas med färjan mitt på dagen. © Håkan Eklund.

sträck. En morkulla drar över och en rådjursbock skäller på avstånd – men annars är det tyst. På landsvägen är det ingen trafik. Jag svänger vid vägskälet till Harparnäs där en ensam kornknarr ”krexar” från gräsvallarna. Vandrar tillbaka.

UNDER FÖRMIDDAGEN drar de flesta övernattande gäster vidare. Erika städar och bäddar för nya gäster som väntas med färjan mitt på dan. Hon är gift med Kiem från Thailand, där de ibland tillbringar vintrarna. Kiem träffade Erika under ett besök i Thailand, nu går han på integrationsutbildning i Mariehamn. Med döttrarna Kalya (4) och Nelah (2) pratar Erika finska (hennes modersmål), pappan pratar thailändska och resten av omgivningen svenska. En ovanlig kombination på Kökar. Själv har Erika lärt sig att förstå en del thailändska, men det är inte lätt att prata, så mycket handlar om hur man betonar ord och stavelser. Det blir lätt fel. Men hon gillar att leva i två kulturer som är så olika; i Thailand myllrar det av människor, på Kökar är det tvärtom. Hon säger att hennes man också uppskattar tystnad och utrymme.

Själv tycker Erika att det är skönt att jobba och bo på Kökar under sommarhalvåret, en trygg miljö för barnen och själv har hon tillräckligt många jämnåriga att umgås under sin begränsade fritid. Till hösten hoppas hon kunna börja studera hantverk vid Ålands folkhögskola.

I SNICKARBODEN träffar jag Erikas pappa Gunnar Sundström. Han har alltid något snickeriprojekt på gång. Han berättar om gårdagens seglats till Houtskärs Jungfruskär med skolelever i sin råsegelriggade storbåt. Trots att det länge varit varmt väder, var det kallt på sjön, det blåste ordentligt och de kom upp i åtta knop under hemresan.

- Många önskade nog att de haft varmare kläder med sig, trots att de är skärgårdsbarn är de ibland lite för optimistiska.

Jag ger Gunnar senaste nummer av Skärgård som hade jakt och fångst som tema, och samtalet glider in på jakt. Gunnar säger att jag borde komma med och fotografera älgjakten på Kökar. Det är ganska speciellt att se jägare utposterade ute på kala skär när man med båtar driver in älgarna från utskärgården. Det ser ganska speciellt ut.

- Älgarna är fantastiskt goda simmare, under sommaren äter de upp sig på holmar långt ut, där de

får vara bra i fred.

UNDER FÖRMIDDAGEN gör jag en sväng till butiken, som är indragningshotad. Hyresvärden skall höja hyran till en nivå som nuvarande handlande inte kommer att klara av och när sommarsäsongen är slut blir det lapp på luckan. Att driva butiksverksamhet i glesbygden på året-runt nivå är ingen lukrativ affär – ofta är det sommarens kommers som får det att gå runt. Hur Kökarborna kommer att lösa problemet återstår att se; kanske någon typ av andelslag igen ser dagens ljus? Utan butik kan de ju inte vara.

PÅ VÄGEN tillbaka till Antons noterar jag en sak: de flesta som möter på vägen hälsar. Unga som gamla. Så gott som varje bilist lyfter handen till hälsning, trots att de inte känner mig. Likasom unga på cykel, eller promenerande längs vägkanten. De är förstas inte många, men ändå. Så här har jag alltid upplevt Kökar, åtminstone utanför den mest intensiva turist-säsongen.

De som inte hälsar är troligen turister, från ur-

▲ Gunnar Sundström, Erikas pappa, håller ofta till i snickeriboden.
© Håkan Eklund.

bana områden; traditionslösa.

Eftersom jag själv är uppvuxen i en by i glesbygden där man i unga år lärde sig att hälsa, också på främlingar, känns det bra med Kökarbornas sätt att möta en medmänniska.

”Det kostar inget att hälsa”, burkade min mor säga. Eller, ”det är bättre att hälsa en gång för mycket eller en gång för lite”.

Sådant bär jag med mig från min agrara uppväxtmiljö vid den österbottniska kusten, långt från Kökar. Ett stycke vett och etikett som aldrig varit någon belastning. Så resonerar tydligen också Kökarborna. Något som jag gillar. ♦

▲ Antons Gästhem ligger vackert beläget bland klippor, blommande träd och buskar. © Håkan Eklund.

Artikelförfattaren

Håkan Eklund är tidskriftsredaktör som trivs på Kökar.

Adress: Långåkersgatan 8a5, 20900 ÅBO
Tfn: +358 (0)50 5672213
e-post: hawk eklund@gmail.com

Ett värdefullt tidsdokument

TEXT: HÅKAN EKLUND

Hans Hästbackas bok om yrkesfisket i svenska Österbotten, "Väckning 4.30" (165 s), är ett värdefullt tidsdokument över en primärnärings som utgjort basen för vår kustsvenska existens. Sen tidernas morgon har vi klamrat oss fasts längs en fiskrik kust som via landhöjning småningom gett oss bördig odlingsjord. Idag är bara spillror kvar av fiskerieringen, men att helt dö ut kommer den ändå inte att göra, enligt de flesta rösterna i boken.

I TJUGOTVÅ KAPITEL får vi följa med lika många fiskare och fiskerelaterade yrkesmäns vardag under olika årstider, från Kaskö i söder och Larsmo i norr. De finns alla inprickade på en pedagogiskt informativ karta i början av boken. De olika kapitlen är också daterade, från februari 2007 till juli 2012, som i sig också har sitt dokumentära värde i en snabbt föränderlig värld.

Boken innehåller möten med olika fiskare, olika sätt att fiska, fiskarter, fiskhandel, fiskförädling och fiskmarknader.

FÖRFATTARENS reportageliknande grepp om materialet gör det till intressant och medryckande läsning. Som läsare längtar man bara ut till de fria vidderna. Många av de fiskare som Hästbacka följt

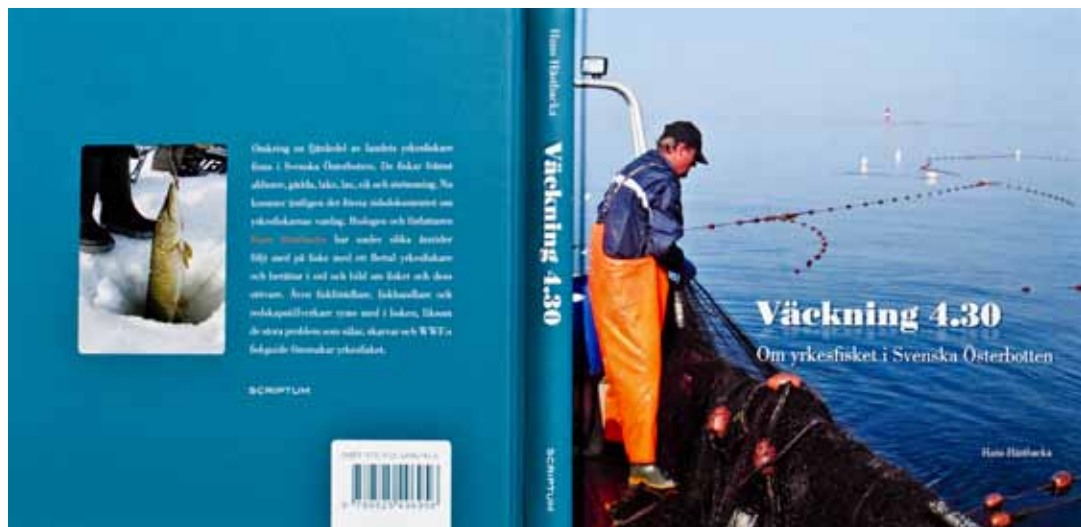
med på fiske erkänner villigt att detta är en livsstil som man inte så där bara överger, trots att det inte alltid är så lönsamt.

Leif Nyström från Harrström sammanfattar allt i en enda mening: "Ja, man måste ju arbeta med något, så man har råd att fiska. Man mår ju så bra av att vara ute på sjön och fiska."

Speciellt fascinerande är att läsa om så många olika sätt att idka vinterfiske, som Ove Nysunds stora lakryssja med smämaskigt garn (10 mm) ger prov på. Den fungerar som en stor fisksump där fiskarna simmar fritt omkring. Han lägger ut den på hösten i sina Särkimovatten (Maxmo), innan isarna lagt sig och vittjar den när fisk skall levereras eller när fångsten är stor.

BILDMATERIALET från de arktiska snö- och isvidderna i Kvarken är imponerande, där många av bokens fiskare dokumenteras. Under vintern behöver de inte stängas med vare sig skarvar eller sälar; det är lätt att i texterna spåra njutningen i den fria mannens fiskesysslor ute på de vita vidderna. Många av fiskarna är också jägare som vintertid varvar fisket med harjakt. Livskvalitet.

En annan kuriositet står den husbehovsfiskande

jordbrukaren Börje Backman i Voitby, Korsholm för. Han fångar nejonögon i mjårdar vid Voitby fors i Kyro älv, som har långa traditioner i Österbotten. Det fisket är dokumenterat sedan 1500-talet och förekom i alla ådalar och älvar, både för avsalu och till husbehov.

HÄSTBACKAS FISKEBOK är en verklig läsupplevelse, både text- och bildmässigt. Den ger en mycket bra helhetsbild av kustfiskets nuläge och rekommenderas för alla med intresse för hälsosam, närproducerad och miljösamt mat. Endast 7 procent av vår totala fisk konsumtionen i Finland härstammar från vildfångad fisk!

Idag finns det 400 – 500 fiskare kvar i det österbottniska kustlandet, av dem är drygt 140 heltidsfiskare. Det är ändå en fjärdedel av landets fiskare. Ännu för ett decennium sedan var de dubbelt fler; orsaken till minskningen är strukturomvandlingen i samhället, reglering av laxfisket, sälar, skarvar och miljöproblem. Abborre, havsöring, lake, lax, och sik är de avgörande fiskarterna för det kustnära yrkesfisket i Österbotten. ♦

Väckning 4.30

Om yrkesfisket i Svenska Österbotten

Författare: Hans Hästbacka

165 sidor/inbunden

Utgivare: Scriptum

ISBN 978-952-5496-95-6

Utgivningsår: 2012

Pris: 28 e

[illegible]

Jakthistorier från Sibbo i bokform

TEXT: HÅKAN EKLUND

”Sibbo jakthistorier” är en intressant och an-
 norlunda jaktbok på 167 sidor. Boken fick sin
 början vid jaktvårdsföreningens årsmöte 2010 när
 Rolf Juselius föreslog att man skulle samla in och
 dokumentera Sibbojägarnas jakthistorier. En ar-
 betsgrupp bildades och alla jaktföreningar (15
 stycken) i Sibbo välkomnades med i projektet och i
 boken hittas nu 163 olika bidrag, vackert presente-
 rat i A4-format. Boken kom ut 2012 och den för-
 sta upplagan på 500 exemplar såldes genast slut.
 Initiativet är utomordentligt och kunde gärna följas
 upp på andra orter. I förordet berättar arbetsgrup-
 pen att många av berättelserna har cirkulerat i by-
 arna under flera generationer och gått från mun till
 mun, och nu är de till slut dokumenterade i tryck
 – rikligt illustrerade. Speciellt gamla bilder i svartvitt
 är intressanta, som älgen och jaktlaget på flaket till
 en T-Ford lastbil år 1933.

Så här lyder jakthistoria nr 118 "Hagelgeväret" nedtecknad av Henrik Enholm: "Veterinären Liljeberg var en ofta inbjuden jaktgäst i Sibbo. En gång då han var på jakt i Paipisskogarna träffade han gossen Ingmar. De pratade en stund om jakt och då vick Liljeberg syn på Ingmars bössa. Det var en smäcker Husqvarna. Han frågade om han skulle få titta närmare på den. Ingmar räckte hagelgeväret till honom. Då han en stund beundrat geväret sade han att piporna var böjda och frågade: *Hur går det att skuta med det?* Jo, svarade Ingmar, *då haran kommer från höger är det bara att sikta rätt på den och när den kommer från vänster gör man ett ordentligt förhåll.*" ♦

[illegible]

ETT AV DE MERA fascinerade och fantasieggande kapitlen handlar om kapten Hanneke Wromes skattskepp som var på väg från Lubeck till Sverige/Finland/Estland i november 1468. Wromes fartyg

Ett stycke språklig kulturhistoria

TEXT: HÅKAN EKLUND

Houtskärs Kulturgille har gett ut en mycket speciell och värdefull bok, "Läsåbook e hootsjärskā", alltså en läsebok på Houtskärs dialekt.

Det är en arbetsgrupp på ett trettio-tal personer som via seminarier och andra sammankomster jobbat ihop materialet som under ledning av en redaktion bestående av Ulla Mattsson-Wiklén, Ralf Höstrand och Magnus Gräsbeck sen förädlats till denna intressanta bok. Man kan bara ana hur mycket arbete som ligger bakom denna specifika och detaljrika dialektbok omfattande 207 sidor.

BOKEN ÄR mycket pedagogiskt uppbyggd, efter varje läsestycke (16 st) finns det en lista med ordförklaringar och några sidor med förklarande språkliga särdrag. För vissa kapitel finns det övningsuppgifter, med facit i slutet av boken – där det också hittas listor på starka verb på "hootsjärskā", ordlista "hootsjärskā"-svenska och svenska-"hootsjärskā" samt en lista med olika arters dialektala namn. Nunneörten som blommar tidigt på våren kallas för *kokkåbloomå* i Houtskär, sädesärlan kallas för *iisälla*.

SÅ HÄR kan ett utdrag från ett stycke om språkliga särdrag te sig, tydligt och klart:

I Houtskärs dialekt har också icke levande varelser och ting ett grammatikaliskt kön (s k genus): En dag eller en skylt eller en väg är ju strängt taget inte maskulina, men på Houtskärs dialekt kallar man dem ändå han och inte den. De har det grammatikaliska könet/genuset maskulinum. I hootsjärskā känner man igen de maskulina orden (hann-orden) bland annat på att obestämda artikeln *en* framför ordet sägs som *in* (somliga säger bara *i*), t ex *i(n)* liiti(n) göut (en liten pojke) på att de i bestämd form ofta slutar på *-i(n)*, t ex *båati(n)* (båten), och på att egen-skapsord (adjektiv) framför dem vanligen slutar på *-är* eller *-r*, som i *in vakkärär dag* (en vacker dag), *in tookär frass* (en tokig frass).

HÄR ETT STYCKE ur ett kapitel om andjakt:

På fjäälän förö Skarvholm syyntes ä e gråninjån hur ä flöögåppskåkkviismefägäl. "Tiidfoortämm", seed Leonard.

"Tämm kommbär noog tebaaks", seed Mickel viktåt. E lyngnån nordoost på Skarvholm settes vetåna uut, ä Pappa tjöörd in båatin bakåmm åddin e sjjymonndan. Man styypa nagär gaang e aalröötrån förö man va ve vetåskåålän. Pappa bredd uut vetåtettjä, ä mann seddes ner. Mickel hadd eegen bysså, än Baikal, ä Leonard fekk bärå Pappas Valmet 212:a. Pappa hadd än nyy Beretta, såmm had vare ryysslet dyrr.

SOM österbottning med (en levande) dialekt som modersmål, som fortfarande är vardags-språket ute på den österbottniska landsbygden, är jag förvånad över hur lätt det är för mig att förstå det mesta i boken. Det är endast ett fåtal mycket speciella ord där jag tvingas ta ordlistan till hjälp. Detta fina bokprojekt är ett initiativ som gärna kunde få efterföljare! Vem hakar på? ♦

Läsåbook e hootsjärskā

207 sidor/inbunden

Redaktörer: Ulla Mattsson-Wiklén, Ralf Höstrand och Magnus Gräsbeck
Illustratörer: Anne-Maj Grönroos-v. Rettig och Mimi Brunnsberg-Harrod
Utgivare: Houtskärs Kulturgille
Utgivningsår: 2012
Pris: ca

Värdefull lokalhistoria

TEXT: HÅKAN EKLUND

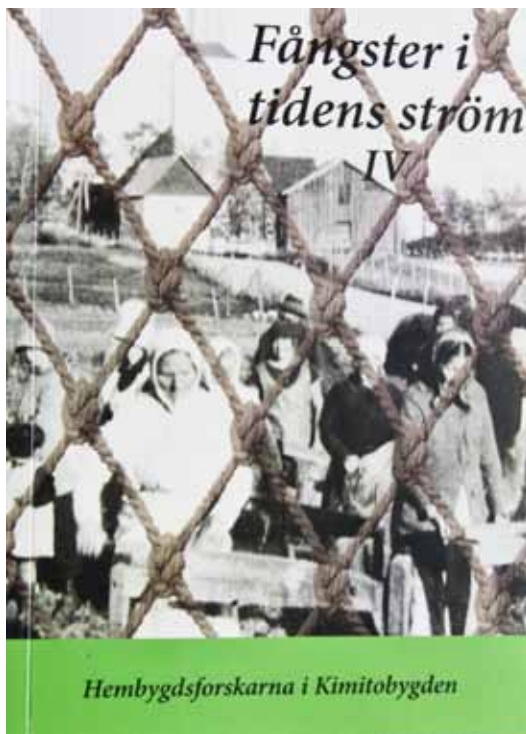
Hembygdsforskarna i Kimitobygden har gett ut den fjärde boken i serien "Fångster i tidens ström". Tidigare delar har utkommit 1983 (med nytryck 2004), 1990 och 1995. Hembygdsforskarna arbetade först som en grupp inom Kimitobygdens medborgarinstitut, sedan inom Kimitoöns vuxeninstitut.

MATERIALET i boken är fokuserat kring Dorrit Krooks intervjuer (gjorda 2004) med äldre personer, olika historier från Kimitobygden och artiklar ur tidningspressen. Det handlar om lokalhistoria när den är som bäst; människors berättelser om det egna livet i ett föränderligt samhälle. Från hög till låg. Om vardagliga saker som sällan ryms med i stora, fina samlingsverk. Bland annat om hur Märta Lindholm (f. 1914) under sommarkvällarna skar gräs till "sin" ko och plockade kottar till bränsle. Hennes mamma hade blivit änka som 40-åring, med sex barn, det yngsta tio månader och det äldsta 17 år. Alla hade sina egna specifika arbetsuppgifter i hemmet, alla visste vad de skulle göra. Detta som en detalj ur bokens avgjort intressantaste material, som fyller de första etthundrasidorna där elva personer berättar både kortare och längre om sina liv. Detta är material som borde ingå som studiematerial för dagens skolelever; kanske de skulle inse hur bortskämda de är idag – som har allt.

OM DETTA MED ATT börja från "noll" hittas i Stig Sands berättelse om de österbottniska familjer vars frontmannafäder var jordberättigade och erhöll kolonisationslån för att efter kriget bli bönder i Kimitobyarna Charlottendal och Tolfsnäs. Enbart från Tolfsnäs gård hade tio mindre lantbruksenheter avstyckats. Redan i samband med vinterkriget hade karelare evakuerats till Kimito. De sex första familjerna flyttade från Österbotten anlände till Kimito våren 1949. En del fraktade bohag, foder och kreatur med pråm längs kusten. Ett äventyrligt projekt i sig. I Kimito väntade ett primitivt och långvarigt nybyggarliv. Stig Sand berättar hur hans far lyckades köpa den främre hjulaxeln från en skrotad personbil och tillverkade resten av hästkärran av plankor som sen när allt var färdigt oljades in med spillolja.

Första vinterns ladugård blev en enkel byggnad delvis nergrävd i marken. Ett decennium senare, 1960, fick de elektrisk ström till Tolfströms nybyggen. Idag är det snudd på katastrof om någon är utan elektricitet ett helt dygn ...

BOKEN finns att köpa på många ställen i Kimitoöns kommun, eller per e-post beställas från Ulla Andersson (ulla.andersson@kitnet.fi). ♦

Fångster i tidens ström IV

146 sidor/inbunden

Redaktör: Anne Bergström-Stenbäck

Utgivare: Hembygdsforskarna i Kimitobygden

Utgivningsår: 2012

Pris: ca

En vacker årsbok

BioFoto Finlands nyaste årsbok (2013) är en vacker, intressant och kustfokuserad fotodokumentation på 94 sidor med många substansrika artiklar. Det handlar om den relativt nygrundade finlandssvenska naturfotoföreningen som ser sig själv som ett komplement till den stora finska föreningen Suomen Luonnonvalokuvaajat med mer än 3000 medlemmar, där det svenska inte har något utrymme.

Eftersom den digitala revolutionen har gjort naturfotografering mer populärt än någonsin är det viktigt med organiserad föreningsverksamhet som fångar upp detta fotointresse också i Svenskfinland. BFF har medlemmar från hela den finlandssvenska kusten, från Lovisa i öster via Nyland, Åboland och Åland till Österbotten. BioFoto-konceptet kommer

från Norge där det finns ett nätverk av BF-föreningar; också i Sverige finns ett antal föreningar.

I årsboken presentera ett 20-tal av BFF:s medlemmar sina bilder, främst från våra kustområden, i ett antal artiklar och bildgallerier som omspannar allt från fjärilar, landskap, fåglar och friluftsliv till flygfoto, resor och pinhålsamerateknik. Ett substansrikt och visuellt vackert material.

Nu i sommar finns en del av BFF-medlemmarnas bilder utställda på Cikoriamuseet i Jakobstad och i Skärgårdscentret Korpoström.

Redaktör för årsboken är Håkan Eklund medan Magnus Östman står för layout och ombrytning.

Årsboken som kostar 16 euro kan beställas från redakören (hawk eklund@gmail.com). ♦

Om Föglö grundskola - genmäle till Nadina Karlsson

TEXT: EVA NYBERG

I Skärgård nr 4/2012 ingår en text av adertonåriga Nadina Karlsson från Föglö. Under rubriken **Inflyttad och diskriminerad** går hon till frontalan- grepp mot i första hand grundskolan i Föglö, men svartmålar i förlängningen hela Föglö och dess invånare. Hennes inlägg får inte passera opåtalat.

Rent publicistiskt är det mig obegripligt att texten passerat den redaktionella granskningen i en tidskrift med stark akademisk koppling. Nu står hennes hämndlysta text okommenterad och genmälesmöggheten försvåras kännbart av att Skärgård utkommer med flera månaders mellanrum. Därtill kommer det faktum att skolans lärare på grund av sin tystnadsplikt inte ens har juridisk mögghet att försvara sig.

SJÄLV HAR JAG haft nära kontakt med Föglö grundskola under åren 1993-2009 då mina tre barn gick där. Det är en skola med ett sextiotall elever fördelade på årskurserna 1-9. Årskurserna 1-2, 3-4 och 5-6 arbetar som sammanslagna grupper under en lärare, på högstadiet har eleverna ämnesvisa lärare som också undervisar i t ex språk, musik, gymnastik och

bildkonst i låg- och mellanstadiet. Det finns dessutom elevassistenter i vissa klasser. Lärartätheten är därmed hög i förhållande till antalet elever och möggheterna att verkligen bli sedd i skolan goda. Samtidigt medför litenheten att enskilda elever med starkt negativ attityd till skolarbetet märks och kan ta mera plats än de hade gjort i en stor skola. Är de drivande och starka personligheter lockar de lätt med sig andra, mot lärarkåren och kan i värsta fall försvåra eller omöggheterna undervisning i klassen. Nadina Karlsson är ingalunda den första elev som utmärkt sig i den genren – också "infödda" Föglö-elever har periodvis jobbat hårt på att sätta käppar i hjulen för skolarbetet. Såvitt jag vet har det ändå aldrig tidigare hänt att skolan kallat in föräldrarna för att på skoltid själva övervaka sina barn, såsom man såg till tvungen att göra i Nadina Karlssons klass. Det säger en del om hur arbetsklimatet såg ut i den gruppen.

FÖGLA GRUNDSKOLA har sedan slutet av 1990-talet i accelererande takt tagit emot elever från andra länder: Estland, Lettland, Norge, Tyskland, Thailand och Sverige men också elever som kommit från andra åländska kommuner liksom från Svenskfinland. Dessutom har barn från både Sottunga och Kökar gått en del av sin högstadietid i Föglö skola. Det finns således viss rutin i att ta emot nya elever.

I en skola med få elever i varje årskull är det inte alltid lätt att hitta en själsfrände. När en ny elev upplevde jag alltid att det var förväntan snarare än avoghet i luften: kanske kommer det någon som jag? Lärarna bidrog aktivt till att haussa upp förväntningarna - jag minns en ny pojke som möttes av ett jättelikt VÄLKOMMEN XXX över hela svarta tavlan. Skolan satte in extra resurser för elever som inte kunde svenska och de framsteg de här eleverna gjorde uppmärksammades också. Till exempel tilldelades en baltisk lägstadieflicka stipendium efter sitt första år i skolan, det var innan hon sögs med i NK:s hov.

FÖGLÖ GRUNDSKOLA är liksom de flesta skolor inte någon problemfri skola och givetvis är lärarna där, som på alla andra ställen, människor med sina begränsningar och tillkortakommanden. Men jag hävdar bestämt att någon systematisk negativ särbehandling av inflyttade barn, till förmån för "äkt" skärgårdsbarn inte förekommer. Mot bakgrund av att de allra flesta lärare själva är inflyttade vore det

minst sagt märkligt om så vore fallet.

Det var säkert chockartat att komma från den rikssvenska, genomsektuleriserade skolan till Föglö skolas bordsbönstradition – som för övrigt är avskaffad sedan flera år tillbaka. Religionsundervisningen i den finländska, och åländska skolan, är i motsats till den svenska konfessionsbunden och det sätter sin prägel på upplägget. Trots NK:s hänfullhet över detta i sin artikel valde såväl hon som hennes två äldre syskon att gå i skriftskola och konfirmera sig, helt frivilligt. Man kan ju undra varför.

OBEGRIPLIGT är också att Nadina Karlsson, bara ett par år efter det hon kommit ut ur den skola hon föraktar så djupt, söker sig tillbaka dit, som arbetspraktikant. Den nya skolan, med de så pedagogiska lärarna, varför hoppade hon av den? Var det också Föglös fel?

Att avfärda NK:s agerande under grundskoltiden med att hon då var ett barn men att hon två år senare är vuxen, med rätt till nya chanser – det förutsätter också någonslags självinsikt från hennes sida om att problemen inte bara ligger hos alla andra. Texten i Skärgård vittnar om motsatsen. Därför hade det varit bäst för henne själv om den aldrig gått i tryck. En offentlig spya av det här slaget kanske stjälp snarare än hjälper den unga och omogna skribentens möjligheter att komma på rätt köl i ett litet samhälle som det åländska. Den reflektionen kunde också ha funnits med i publiceringsbeslutet.

TEXTFÖRFATTAREN slänger slutligen omkring sig generaliserande påståenden om fyllekörandet som ingen sägs bry sig om. Det är ingen hemlighet att det finns Föglöbor som kör onyktra, såväl infödda som inflyttade. Avsaknaden av poliser i skärgården gör det tyvärr ganska riskfritt. Att ingen skulle bry sig stämmer däremot inte. De som åker fast har oftast blivit anmälda, av orsbor. Bland de anmälda under de senaste åren finns såväl inflyttade som infödda. Krafttag mot rattfylleriet togs efter ett spektakulärt fall våren 2009 då en baltisk sportbil totalt kraschade efter några hundra meters vansinnesfärd på smätimmarna. Föraren klarade sig mirakulöst oskadd – det gjorde också Nadina Karlssons då minderåriga syster, som hade suttit i bilen om inte en rådig orsbo hade tvingat henne ut ur den. Efter den händelsen gick företaget där de flesta balter arbetar in för att aktivt motarbeta rattfylleriet bland sina anställda och utlovade rejäl belöning till dem

som anmäler rattfyllerister. Också kommunen ordnade informationsmöten dit alla kommuninvånare inbjöds. På senare tid har också polisen börjat visa sig i kommunen med bläskontroller. Säkert borde mera göras men – problemet nonchaleras inte!

I ETT LITET SAMHÄLLE är du aldrig anonym. Vanligt folkvett, respekt för andras egendom och ansvar för egna handlingar är inte kopplat till var du är född. Det är inte varifrån du kommer som är avgörande hur du blir bemött utan hur du beter dig. ♦

Artikelförfattaren

Eva Nyberg, inflyttad till Föglö 1977.

Adress: AX-22710 FÖGLÖ

Från Satus horisont

Att lägga andra före sig själv

I skrivande stund börjar det bli sista stunden att få ordning på allt som ska vara i ordning när turisterna alldeles snart livar upp vår ö. Jag hör redan mäsarna skrika välkomnande i gästhamnen som nu är klar att ta emot dig och alla andra hundratals turister på lilla Seglinge.

Seglinge är inte litet bara till arealen utan också till befolkningsmängden och vi som gör ön i ordning inför ditt besök är ännu färre. Många faller för åldersstreckten, en del lägger bara energin på sin egen gräsmatta och några är så energilösa att det är bara hängmattan som gäller.

BEFOLKNINGSANTALET tiodubblas till sommaren men få av sommarfåglarna vet vilket arbete som årligen läggs ner för att få ordning på ön efter vintern. Maj månad är brådskans tid: båtarna ska sättas i sjön och päronen – alltså potatisen – i marken, dessa sysslor är obligatoriska för alla. Antalet båtar och päronfärar får man välja själv, efter ork och behov. De flesta har något att måla, något att bygga, något att reparera i sina hus, bodar och vägar. Och så har vi det gemensamma att sköta om, det som vi vill bjuda på åt dig varje sommar: välskötta vandringssleder, informationstavlor, kartor och broschyrer,

en välfylld bybutik, en städad badstrand, midsommarfirande, evenemang och torgkvällar. Allt för allas trivsel.

FÖRUTOM alla de årligen återkommande vårsysslorna blev det en hel del extra för min del i år, jag blev nämligen med en gästhamn. Besökshamnen på Seglinge var nära att bli utan hamnvärd och det får bara inte hända! Hamnen är välkänd och omtyckt, dels på grund av sitt skyddade läge och hemtrevliga miljö i den lilla viken och dels tack vare den personliga servicen och det vänliga bemötandet inklusive nyrökt sik som det tidigare värdparet har stått för under många somrar. Hamnen är förstås ett viktigt inslag i skärgårdens turist-Åland, men för oss på ön är den livsviktig med tanke på bybutikens framtid. Utan gästhamnens besökare skulle vi snart inte ha någon butik på Seglinge så det var bara att kavla upp ärmarna och sätta igång. Arbetet i sig är förstås roligt, att stå till tjänst för semesterfirande besökare, men som föräldrar till tre relativt små och ganska så livliga barn hade vi inte tänkt oss hamnskötsel denna sommar. Men som någon klok har sagt: "Fråga inte vad samhället kan göra för dig utan vad du kan göra för ditt samhälle", ungefär.

FÖR BYBUTIKENS överlevnad och fortsatta verksamhet kan jag och min familj ta hand om hamnen och dess besökare på ett sådant sätt att de vill komma till Seglinge om och om igen. Och därmed hoppas vi på att kunna handla på hemmaholmen om och om igen, år efter år. Sommarens program är således spikat: förutom alla vanliga sysslor och det vanliga året-om arbete ska vi under de närmaste månaderna hissa flaggan, hjälpa till med förtöjningar, sälja lokala produkter, städa toaletter, klippa gräs, röka sikar och bemöta vänligt.

SYSSLORNA är delade: Julia, 10 år, bakar och säljer ålandspannkaka och klipper gräs, tvillingarna Livia och Joona, 4 år, fyller på papper i toaletterna och håller sandlådan städad. Resten faller på oss föräldrar. Barnen får lön för sitt arbete i form av glasspengar, storasysslor sannolikt mer än så om bageriet hålls i gång de bästa fyra säsongsveckorna, drömmar om en egen dator finns om plånboken sväller tillräckligt. Lediga dagar med badstrandsbesök måste det ju också bli för barnen men de får vända sig till öns sommargäster och be om att få följa med dem, föräldrarna är tyvärr upptagna med annat. Samtidigt får våra barn chansen att vara med på sina föräldrars jobb, delta efter ålder och förmåga, träffa många nya lekkompisar från gästande båtar och lära sig att man

kan göra mycket för sin omgivning och få mycket tillbaka. Sådant som var så självklart förr men som glömts bort i dagens småbarnsvardag där barnen helst ska få mycket och genast av föräldrar som har skillnad på egen tid, familjetid och mesta heter min, mitt, mina och jag först. En sådan attityd förlorar samhället på och individerna som växer upp tänker aldrig på varför den lilla bybutiken i semesterparadiset stängde sina dörrar och vandringsleden växte igen.

NÄR SOMMARKVÄLLARNA blir sena lägger vi först barnen och sedan stupar vi i säng. När sommarkvällarna och båtarna tar slut tar vi upp våra egna intressen och varandra. Då kan vi igen träffa vänner, äta långa middagar och lägga pussel med byborna och barnen. Med flaggan i topp önskar vi besökarna välkomna till vårt Seglinge men vill också väcka en tanke med följande önskemål: Tacka gärna för det som du har fått utan att be om det, för det du inte har köpt men fått på köpet. Uppskatta det där med att det inte står tillverkarens namn, det man inte får kassakvitto för, det som är självklart när det finns där men irriterande när det uteblir. Allt det har någon gjort och valt att inte lämna ogjort, för din skull. Denna någon vill att du ska trivas och hen har gjort det för det gemensamma bästa. ♦

Kolumnförfattaren

Satu Numminen är samhällsaktiv Seglingebo sedan halva livet, företagare med valmöjligheter, mor till tre företagsamma skärgårdsungar, tänkande och tyckande livsnjutare och arbetshäst.

Adress: Sagolik Service, AX-22810 SEGLINGE
Tfn: +358 (0)18 55 677, +358 (0)40 506 1299
e-post: satu.numminen@gmail.com
www.seglinge.com

▲ Arktisk skönhet. Svalbard. Foto: Håkan Eklund.

Nästa nummer av Skärgård tar oss till arktiska kulturer i Alaska och Fäboda. Doktoranden Marcus Lepola kommer att redogöra för sin forskningsresa till Alaska sommaren 2013 där han deltog i Alutiiq- och Chugachfolkets årliga traditionsläger. Han skall också dela med sig om de praktiska kunskaper som han erhållit genom att studera deras materiella kulturarv i finländska samlingar.

Vi skall också ta en titt på de samlingar som hittas i Nanoq i Fäboda utanför Jakobstad. Ett arktiskt museum som är det första i Europa som presenterar Arktis och Antarktis samt områden kring dem; det handlar om Pertti Kronqvists livsverk.

Här hittas expeditionsutrustning från kända arktiska forskningsexpeditioner, fångstutrustning från 1600-talet till nutid, en omfattande samling med filmer och litteratur om arktis, en täljstenssamling gjord av kanadensiska inuiter, ett äkta torvhus från Nordgrönland, ett fångsthus från Spetsbergen, ett guldvasarläger – och mycket annat speciellt och intressant. Och vilken är museets framtid när Kronqvist faller för åldersstrecket?

Om detta och mycket annat hittar du i höstnumret av Skärgård; en tidskrift som hör hemma i varje kustsvenskt hushåll och skeppsbibliotek. Berätta gärna om tidskriften för vänner och bekanta; varje ny prenumerant är värdefull. ♦

Håkan Eklund

Sista bilden